

29/66

Sven Tynelius:

Förnyelse av det gamla låghusbeståndet i stadskärnan

En modellundersökning i Lund

Rapport från Byggforskningen, Stockholm

Rapport 29:1966

UDK 711.16

72.025.3

FÖRNYELSE AV DET GAMLA LÅGHUSBESTÅNDET I STADSKÄRNAN

En modellundersökning i Lund

Renewal of Old, Small Houses in the Town Centre. A Model Investigation in Lund

av arkitekt SAR Sven Tynelius, Lund

Utgivare: Statens institut för byggnadsforskning

Denna rapport utges enligt byggforskningsrådets beslut med medel från fonden för byggnadsforskning; försäljningsintäkterna tillfaller fonden

UDK 711.16
72.025.3

Många äldre stadskärnor genomgår för närvarande en snabb omvandling, som främst berör det omoderna och i fråga om standard tekniskt dåliga låghusbeståndet.

En modellundersökning beträffande förnyelse av det äldre låghusbeståndet i stadskärnan har utförts i Lund. Den har sökt klarlägga förutsättningarna för ombyggnad och modernisering av låghus tillkomna före år 1900 och redovisar olika åtgärder för förnyelse av dessa. En planeringsmetodik för förnyelse av större områden med gamla låghus diskuteras även. Trafikplanering och parkering samt trädgårdsförnyelse behandlas ingående.

Två särpräglade låghusområden i Lunds stadskärna, Kulturområdet och Nöden, har redovisats som tillämpningsexempel på stadsförnyelse. Lägenheterna inom dessa områden är i allmänhet små. I Kulturområdet t.ex. omfattar 45 % av bostäderna endast ett rum och kök. Omkring en fjärdedel av dess lägenheter saknar centralvärme, omkring hälften varmvatten. Ungefär en tredjedel saknar eget wc och mer än hälften eget bad- eller duschrum. Den låga byggnadstekniska kvaliteten kräver mycket omfattande och kostsamma ombyggnadsarbeten. Vid ombyggnad och renovering måste stommen först förbättras. Ett stort antal hus saknar källare och kräver grundförstärkning och oftast utbyte av bottenbjälklag. Den sanitära standarden måste höjas. Exempelen visar även att trafiken i de gamla låghusområdena måste dämpas och parkeringen minskas.

Både kommunalt och privat engagemang är nödvändigt för att kunna rädda den värdefullaste låghusbebyggelsen. Utöver väl underbyggda räddningsköp av fastigheter rekommenderas kommunala bidrag till särskilt krävande fasadrenoveringar.

INNEHÅLL

Förord	5
Lunds stadskärna	6
Kulturområdet och Nöden. Beskrivning av området, lägenheterna och hushållen	8
Det gamla låghusbeståndet. Omfattning, kvalitet samt ombyggnad och modernisering 1945—65	10
Vilka punkter kan förnyelsen omfatta?	12
Val av förnyelseområden från general- och stadsplanesynpunkter. Åtgärder för att rädda de värdefullaste låghuspartierna	14
Stadsbilda- och miljöfrågor	15
Tillämpningsexempel på förnyelseplan	17
Trädinventering och trädgårdsförnyelse	19
Erfarenheter från två danska städer med gammal låghusbyggelse i stadskärnan	21
Stadsvård — kommunalt och privat engagemang	23
Planeringsmetodik i sammandrag	24
English Summary	25
Litteraturförteckning	26
Figurer	27

FÖRORD

Den snabba omvandlingen i flertalet äldre stadskärnor går främst ut över det gamla, omoderna och tekniskt dåliga låghusbeståndet. Krav på gatuvidgningar kan vara en anledning till denna omvandling. Den dominerande orsaken torde dock vara fastigheternas minimala avkastning. En sanering med utnyttjande av en normalt betydligt större byggrätt än för den gamla bebyggelsen ter sig ganska naturlig i sammanhanget. Samtidigt märks på många håll ett ökat intresse för att bevara den gamla låghusbebyggelsen, som utmed ett åldrigt gatunät ofta har stora stadsbilda- och miljövärden.

Den punktvisa ombyggnad och modernisering som nu trots allt förekommer kan givetvis komma att binda planeringsförutsättningarna eller i varje fall försvåra en från många synpunkter önskvärd förnyelse i stadskärnorna. För den enskilde kan ombyggnaden innebära risk för felinvesteringar om den gamla bebyggelsen inte på längre sikt kan garanteras en bibehållen eller förbättrad grannskapsmiljö.

Utredningens målsättning har varit att närmare söka klarlägga förutsättningarna för ombyggnad och modernisering av det äldre låghusbeståndet av sammanbyggda en- och tvåvåningshus avsedda för bostadsändamål och att redovisa en planläggningsmetodik lämpad att garantera bebyggelsens fortbestånd i ett större sammanhang.

Underlag för utredningen har utgjorts av uppgifter om förekomsten av gamla låghus för bostadsändamål, låghusens kvalitet i olika avseenden och deras förutsättningar att efter en förnyelse inom det befintliga skalet bli förstklassiga bostäder.

Från skilda synpunkter befanns Lunds stadskärna lämplig för en modellundersökning för förnyelse av den gamla låghusbebyggelsen. Stadskärnan är ännu relativt orörd av den saneringsvåg som under de senaste decennierna dragit fram över landets städer, och bebyggelsen består till stor del av låghus från 1800-talet. En betydande ombyggnads- och renoveringsverksamhet inom den gamla bebyggelsen har ägt rum sedan 1945.

Ett utredningsprogram lades fram 1962, och byggforskningsrådet beviljade ett anslag på 25 000 kronor.

Under utredningens gång har en viss programförskjutning ägt rum från intresset för det enskilda huset till planeringssammanhangen.

Min närmaste medarbetare har varit stadsplaneingenjör Stig Pålsson. Utredningen om förnyelse av området Nöden har handhåfts av arkitekt SAR Britt Pedersen. Befolkningsundersökningarna har utförts av fil. lic. Eva Karsten-Carlsson. Trädgårdsarkitekt FST Walter Bauer har skrivit avsnittet om trädinventering och trädgårdsförnyelse. Teckningarna har utförts av Lisa Bauer, och fotografen Stig T. Karlsson har svarat för det omfattande fotomaterialet. Utredningen har kunnat förankras i den översiktliga planeringen för Lunds stadskärna, varigenom flera av stadsarkitektkontorets tjänstemän medverkat.

Lund, sommaren 1966

Sven Tynelius

LUNDS STADSKÄRNA

En blick på dagens stadskarta över Lund ger omedelbart ett klart begrepp om själva stadskärnans omfattning. Dess medeltida begränsning avtecknar sig markant genom gatusträckningar inom den gamla stadsvallen (försättsbilden). Ända fram till 1920-talet höll sig den samlade stadsbebyggelsen nästan helt inom vallen. Utanför kärnan ligger ett betydande grönbälte med spritt grupperade institutioner och offentliga byggnader. Det smala och krokiga gatunätet i stadskärnan röjer att det här gäller en självvuxen stad. 1600-talets stadsbyggare lyckades inte genomföra rätlinjighet i gatunätet annat än på papperet, trots att Erik Dahlberg hörde till de i Lund verksamma. Inte heller 1930-talets stadsplaneaktivitet har kunnat uppvisa några nämnvärda praktiska resultat i fråga om gatunätets modernisering.

Bebyggelsen i stadskärnan är främst från 1800-talet, även om det tidiga 1900-talet satt sina spår i form av fyra- och femvåningshus i kärnans nordvästra och sydvästra delar. I trakten av domkyrkan och öster därom är inslaget av kulturhistorisk bebyggelse stort. Inom hela stadskärnan finns ett drygt hundratal kulturhistoriskt betydande hus. Även om flertalet av dessa inte är särskilt märkliga, bildar de tillsammans i grupper betydelsefulla miljöpartier i de ofta trånga och oregelbundna gaturummen.

Stadens cityverksamhet är starkt koncentrerad längs en axel i riktning nordväst—sydöst genom det gamla, triangulära Stortorget som finns belagt i en karta från 1180. En förskjutning av näringslivet i centrum åt sydöst under senare decennier är fullt tydlig.

Universitetsanläggningar, lasarett och andra allmänna anläggningar upptar sedan gammalt betydande delar av innerstaden. Inslaget av bostäder i stadskärnan är stort — mer än en femtedel av befolkningen inryms där.

Inför den kraftiga expansion som Lund sedan några

år står mitt uppe i — man räknar i stort sett med att stadens folkmängd skall fördubblas — har givetvis innerstadens framtida användning varit ett angeläget utredningsobjekt. Rivningen av gamla hus har hittills varit relativt blygsam, och sedan 1945 har endast 39 större hus kommit till. Däremot har förnyelsen av den gamla låghusbebyggelsen varit omfattande och främst lokaliserats till stadskärnans nordöstra och sydöstra delar, vilka i fortsättningen benämns *Kulturområdet* och *Nöden*. Kring dessa båda stadsdelar koncentreras modellundersökningen.

Till grund för stadskärnans framtida disposition ligger bl.a. en nyligen framlagd köpkraftsundersökning som tyder på att stadens dagligvaruomsättning fram till 1970 kommer att öka med drygt 50 miljoner kronor och urvalsvaruomsättningen med ca 70 miljoner kronor. [1] Den allra största delen av urvalsvaruökningen har inget annat lokaliseringsalternativ än till detaljhandelsområdet i stadskärnan. Också en del av dagligvaruökningen, 10 à 20 %, torde lägesmässigt hänföra sig till centrumhandeln, alltså inom ett snävt begränsat område med 250 m radie från Stortorget räknat.

En effektivisering av de nuvarande ofta orationellt utnyttjade cityytorna samt ianspråktagande av de betydande markreserver som i stor utsträckning ligger nästan outnyttjade medger mer än väl den sannolika expansionen. Därtill kommer högaktuella planer på en stormarknad endast ett par kilometer öster om centrum.

Den framtida exploateringen av stadskärnan har skissmässigt undersökts kvarter för kvarter under förutsättning av ett i princip bibehållet gatunät, som dock skulle kompletteras med en kapacitetsstark sökarring runt kärnan samt med ett flertal vällokaliserade parkeeringshus i ringens grannskap. Härvid har framkommit att främst trafikstringen begränsar den framtida

exploateringen inom stadskärnan till i genomsnitt dagens förhållanden.

Det äldre lasarettet i stadskärnans norra del kommer successivt att avvecklas och området kommer i stället att tagas i anspråk för universitetets behov. Näringslivets effektivisering och begränsade utbredning har redan nämnts. En renodling av denna cityverksamhet kommer att ske främst på bostädernas bekostnad. Viss utflyttning från kärnan av förvalt-

ningsbyggnader har ägt rum under senare decennier.

De antydda utvecklingstendenserna tyder på att betydande delar av stadskärnan även i framtiden kommer att inrymma bostäder. Därför är det angeläget att studera förutsättningarna för en upprustning av den gamla låghusbebyggelsen till moderna bostäder och möjligheterna att därvid säkerställa de samlade miljöpartier som kan ha avgörande betydelse för stadsbilden.

KULTUROMRÅDET OCH NÖDEN

Beskrivning av området, lägenheterna och hushållen

Kulturområdet

Stadsdelen Kulturområdet ligger i stadskärnans nordöstra del. I dess mitt ligger Kulturhistoriska museet, i väster Akademiska föreningen, Historiska museet, Domkapitlet och Skånska Brand. I söder och sydväst har området fått en kommersiell prägel. Kulturområdet är alltså inte ett renodlat bostadsområde. Bostadsbebyggelsen är låg och gyttrig (fig. 2 a och 2 b) och i huvudsak koncentrerad till kvarteren norr, öster och söder om Kulturhistoriska museet. Husen är högst individuella och en typisering har inte varit möjlig.

Lägenheter och hushåll. — Uppgifterna om lägenheter och hushåll gäller en begränsad del av Kulturområdet, nämligen de låghusdominerade kvarteren Kulturen, Sigrid, Sjalabodarna, S:t Mikael, Studenten, Städet, Tegnér och Thomander (fig. 3). Uppgifterna har hämtats ur 1964 års mantalsblanketter och från Folk- och bostadsräkningen 1960.

Antalet lägenheter inom denna begränsade del av Kulturområdet är 468. Den största gruppen av lägenheterna omfattar högst ett rum och kök (45 %). Enkelrummen utgör ett starkt inslag. Lägenhetsfördelningen framgår av tabell 1.

Tabell 1. Lägenhetstyper och lägenhetsantal inom Kulturområdet 1964 (8 kvarter).

Lägenhetstyp	Antal lägenheter	%
Högst 1 rok	208	45
2 rok	146	31
3 rok	55	12
4 rok	55	12
Summa	464	100

Uppgifter per fastighet om lägenheternas standard har ej kunnat erhållas, men området som helhet kan

jämföras med ett något större räknedistrikt för vilket kvalitetsuppgifter föreligger.

Av dessa framgår att omkring en fjärdedel av lägenheterna saknar centralvärme, omkring hälften varmvatten. I runt tal en tredjedel saknar eget wc och närmare 60 % eget bad- eller duschrum (1960 års uppgifter).

Området innehåller utöver vanliga bostadshushåll även ett stort antal studenter (i studentbostadshus bor ca 230). Antalet boende inom området, inklusive barn men exklusive studenter i studentbostadshus och inneboende är ca 740. Antalet barn under 16 år är 100, eller 13 % av de boende.

Ett stort antal hushållsföreståndare har ej lämnat mantalsblanketter beroende på att de som studerande inte är mantalsskrivna i Lund. Av 368 redovisade hushåll har sammanlagt 29 (8 %) inneboende. Inneboende är vanligast i de större lägenheterna. Över hälften av hushållen med inneboende har minst fyra rum och kök. Därnäst vanligast är inneboende i tre rummare.

Antalet barnhushåll i området är betydligt mindre än genomsnittet för Lund, 16 % respektive 34 % (1960). Antalet hushållsföreståndare under 30 år är betydligt fler inom området än i staden i övrigt, 30 % respektive 15 %. I fråga om hushållsföreståndarnas civilstånd kan noteras att drygt en tredjedel är gifta och att den största gruppen utgörs av ogifta. Genom den stora andelen ogifta avviker området starkt från stadens genomsnitt.

Socialgruppssammansättningen i området visar en stark överrepresentation av grupp 1, drygt en fjärdedel av alla yrkesverksamma. Särskilt framträdande är detta i de norra kvarteren Thomander och Kulturen.

Nöden

Området Nöden i stadskärnans sydöstra del har i motsats till Kulturområdet en i stora stycken enhetlig be-

byggelse av envåningshus med inredda vindar (fig. 4). Bebyggelsen uppfördes 1874—77. Ett dussin hantverkerier är insprängda i bostadsbebyggelsen. Enskilda kulturhistoriska byggnader saknas nästan helt. Där emot är hela det samlade bostadsområdet ett intressant exempel på 1870-talets arbetarbostäder som snabbt växte upp i industrialismens spår. Benämningen Nöden fick området redan från början som en följd av de dåliga sociala bostadsförhållandena. [2] De flesta husen i området Nöden är renodlade typhus (fig. 6 a—c). Planer och fasader för de olika fastigheterna är ofta mycket likartade.

Lägenheter och hushåll. — Husen har ofta flera gatu- och köksentréer och inrymmer ett par lägenheter om ett rum och kök eller två rum och kök samt enkelrum

på vinden. Köken är små. Mycket vanligt är att väggen mellan två angränsande kök är placerad mitt i en fönsteröppning.

Nöden bebos till stor del av ensamstående. Vartannat hushåll är ett enpersonshushåll, och de flesta är pensionärshushåll. Unga ogifta eller förut gifta förvärvsarbetande personer utgör också en stor grupp som märkbart ökar i området. Jämfört med övriga stadsdelar är antalet förvärvsarbetande mycket stort. Bland kategorier som är mindre representerade inom Nöden än i övriga delar av staden märks särskilt familjer med småbarn. Av en utredning där man särskilt undersökt förändringen av hushållstyp i de fastigheter som bytt ägare under de senaste sju åren har det dock framgått att barnantalet ökat avsevärt i dessa fastigheter. [3]

DET GAMLA LÅGHUSBESTÅNDET

Omfattning, kvalitet samt ombyggnad och modernisering 1945—65

I samband med den generalplanemässiga redovisningen av bebyggelseförhållandena i Lunds stadskärna framlade arkitekt SAR Ingeborg Hammarskjöld-Reis år 1962 en totalinventering av husbeståndets kvalitativa tillstånd. [4] En hushöjdsinventering visar att de mera samlade gamla låghusområdena återfinns dels inom *Kulturområdet* i stadskärnans nordöstra del, dels inom ett begränsat parti av stadsdelen Söder, nämligen *Nöden* (fig. 1).

Inom hela stadskärnan har registrerats 575 låghus tillkomna före år 1900. Härvid har medtagits äldre, sammanbyggda låghus för bostadsändamål i en eller två våningar.

Byggnadsmaterialet är genomgående sten. En uppfattning om husens tillstånd ger generalplanens inventeringskarta (fig. 2) där hela byggnadsbeståndet klassificerats i följande fyra klasser:

Klass A Helt felfria hus, nya, inga brister i underhåll, byggnadstekniskt invändningsfria hus.

Klass B Relativt nya hus men i behov av vissa reparationer. Hit förs också alla totalrenoverade gamla hus.

Klass C Hus med rätt påtagliga brister i fråga om material och byggnadsteknik. Hit räknas också de endast partiellt renoverade husen.

Klass D Hus av dålig kvalitet på vilka det måste läggas ner stora summor på reparationer. Husen saknar i stort sett alla bekvämligheter. Byggnaderna tillhör till övervägande del kategorierna saneringsmogna eller utdömbara.

Denna främst byggnadstekniska klassificering har kombinerats med en redovisning av förekomsten av moderna bekvämligheter i husen. Klasserna A och B innehåller således hus med alla bekvämligheter. I klass C finns en del hus utan bekvämligheter. Alla hus i klass D saknar bekvämligheter. Dessutom har husbeståndet indelats i kategorierna kulturhistoriskt omistliga hus, kulturhistoriskt värdefulla hus och miljöhus.

Tabell 2. Kvalitetssammanställning över den gamla låghusbebyggelsen.

Område	Klass A		Klass B		Klass C		Klass D		Kultur- hist. hus*		Sa hus
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	
Hela stadskärnan	16	3	98	17	197	34	145	25	119	21	575
Kulturområdet	4	3	38	25	54	36	19	13	34**	23	149
Nöden			3	6	23	47	22	45	1	2	49

* Kulturhistoriskt omistliga hus + kulturhistoriskt värdefulla hus + miljöhus.

** Huvudparten av de kulturhistoriska husen inom Kulturområdet har redovisats under klasserna A—D.

Fastän denna redovisning måst baseras främst på studier av husens exteriörer och uppgifter från fastighetsdeklarationer samt därigenom blivit schematisk, bör den ge en ganska riktig översiktlig bild av de verkliga förhållandena. Sammanfattningsvis fördelar sig den gamla låghusbebyggelsen i stadskärnan och de båda samlade låghusgrupperna Kulturområdet och Nöden på de olika kvalitetsklasserna enligt tabell 2.

Av tabellen framgår att inte mindre än en fjärdedel av hela kärnans låghusbestånd utgörs av saneringsmogna eller utdömbara hus, som i stort sett helt saknar moderna bekvämligheter. En ombyggnad och modernisering av denna huskategori är synnerligen diskutabel och bör ske endast om mycket starka skäl talar för detta.

Inom området *Nöden* är situationen ännu sämre än i stadskärnan som helhet. Närmare hälften av de 49 husen är klassade som saneringsmogna eller utdömbara. *Kulturområdet* uppvisar däremot väsentligt bättre förhållanden. Till den lägsta klassen hänförs 13 % av husen, medan en dryg tredjedel har rätt påtagliga brister. De övriga är alltså relativt nya eller helt felfria.

Inventeringsresultatet är ganska nedslående utom beträffande Kulturområdet. Det stora inslaget av kulturhistoriskt intressant bebyggelse är en av de faktorer som måste tillmätas stor vikt i den samfälliga bedömningen för sanering och förnyelse.

Ombyggnadsverksamheten och moderniseringen av det gamla låghusbeståndet har registrerats inom hela stadskärnan.

Sedan 1945 har 52 småhus ombyggt genomgripande inom det befintliga skalet och 183 renoverats delvis. Fyra gamla låghus har rivits och ersatts med nybyggnader i de gamlas ungefärliga omfattning och skala.

Denna relativt omfattande aktivitet inom den gamla bebyggelsen framgår av fig. 1.

Särskilt intresse har ägnats den mera samlade låghusbebyggelsen inom Kulturområdet och Nöden. Områdena, som har vitt skilda karaktärer såväl beträffande de enskilda husen som helhetsintrycket behandlas var för sig.

I 1952 års inventering av äldre byggnadsverk i Lund ingår Kulturområdet med ett stort antal hus (fig. 3). Förutom Akademiska Föreningen och Historiska Museet är det s.k. Bruniushuset (1840) och det om- och påbyggda medeltida kanikerhuset klassificerade som *omistliga hus* (K₁-hus), vilkas »nedrivande, förvanskning eller vanvård skulle innebära en oersättlig förlust för landets och stadens kultur- och skönhetsvärden» (inventeringskommitténs klassificering). Inte mindre än 61 småhus och andra byggnader betecknas som *värdefulla hus* (K₂-hus), »av sådan kulturhistorisk betydelse och av sådant värde för stadsbildens karaktär, att de icke utan mycket tvingande skäl bör rivas eller väsentligen förändras». Slutligen inrymmer Kulturområdet 49 småhus klassificerade som *miljöhus* (M-hus), »vilkas yttre arkitektur eller byggnadsvolym med hänsyn till stadsbilden bör bevaras, även om de icke anses böra hänföras till K-husen» [5].

Efter en utgallring av sådana låghus inom Kulturområdet som av olika skäl ej medtagits i utredningen återstår 149 hus. Av dessa har 25 renoverats fullständigt och 56 partiellt. Orenoverade är alltså 68 småhus. Drygt hälften av låghusbeståndet inom Kulturområdet (54 %) har alltså genomgått ombyggnad eller renovering sedan 1945.

Av området Nödens 49 fastigheter har 17 ombyggt eller renoverats. Var tredje fastighet i Nöden har således genomgått ombyggnad eller renovering.

VILKA PUNKTER KAN FÖRNYELSEN OMFATTA?

Av kvalitetssammanställningen över den gamla låghusbebyggelsen (tabell 2) framgår att husen i stadskärnan ursprungligen till övervägande del var av mycket enkelt utförande och att de numera är starkt nedslitna. Detta gör att man i allmänhet måste sätta stommen i gott skick innan det lönar sig med reparationer. Utgångsläget är således helt annorlunda än då det gäller att bygga om eller modernisera villor från 1920- och 1930-talen, där byggnadsstommar och grundläggning enligt en undersökning i Eskilstuna normalt är av god kvalitet [3].

Låghusbebyggelsen inom Kulturområdet saknar i stor utsträckning källare (54 %) och har då normalt s.k. torpargrund, en enkel grundläggning av sten nedförd till 0,50 à 0,75 m djup. I många fall vittnar fuktfläckar på ytterväggarnas puts om att fuktisolering mellan grund och vägg saknas. En bidragande orsak till dessa putsskador kan givetvis vara vattenstänk från trottoaren, eftersom sockeln oftast är mycket låg.

Vid genomförda ombyggnader har det inte sällan visat sig att golven praktiskt taget legat direkt på marken utan någon fukt- eller värmeisolering. Nytt bottenbjälklag måste då anordnas, varvid grundläggning som vid källarlösa moderna hus kan tillämpas. I de fall då bjälklagen varit luftade har verkan av detta arrangemang ofta förtagits genom att ventilationsglugarna i grunden satts igen »för att öka värmen i huset». Att följden då har blivit svampbildning och röta är naturligt. Även källarförsedda hus har i stor utsträckning fuktskador på ytterväggarnas puts.

All den aktuella låghusbebyggelsen är utförd i tegel. Väggtjockleken är till övervägande del 1-sten. Korsvirke förekommer, ehuru sparsamt. I den orenoverade bebyggelsen är således värmeisoleringen dålig. Vindsbjälklagen är ofta täckta med lerblandat grus eller annan från värmeisoleringssynpunkt mindervärdig fyllning. I de inredda vindarnas ytterväggar finns nor-

malt sågspån. Taktäckningen är vanligen tegel, men även papp, plåt, eternit och skiffer förekommer. Byggnadsstommarna har ofta betydande svagheter utöver redan antydda grundproblem. Bjälklag och takstolar måste ofta förstärkas och värmeisoleringen förbättras.

Låghusens planlösningar har normalt en bärande hjärtvägg. Husdjupen varierar mellan 6 och 12 m. Inom Kulturområdet är husdjupet för 86 % av byggnaderna högst 9 m. Låghusen inom Nöden är 7—8 m utom i ett enda fall. Vanligt är att tvärväggar slopas vid förnyelse för att få större rum. Även hjärtväggen bryts ofta igenom av samma anledning.

Uppvärmningen sker oftast med kokseldade kökspannor. Ibland kompletteras dessa med oljekaminer. Moderna värmeledningar är alltså aktuella att införa vid ombyggnader. Någon anslutning till stadens partiellt utbyggda fjärrvärmenät torde inte vara ekonomiskt lönande. Inte heller lämpar sig de gamla husen för elektrisk uppvärmning utan mycket omfattande tilläggsisolering.

De sanitära anläggningarna i den gamla låghusbebyggelsen är vanligen ganska primitiva och fordrar kraftig upprustning.

Köksstandarden är normalt mycket låg och fordrar hel förnyelse. De låga rumshöjderna medger ofta inte standardsnickerier.

Elinstallationerna är genomgående av låg klass och dessutom sparsamma. Vid ombyggnad måste de normalt totalförnyas.

Fönstren är oftast enkla och måste bytas till koplade. Nästan genomgående är man beredd att bibehålla mittpost, medan man däremot gärna vill slopa spröjsningen, en tendens som bör motarbetas från miljösynpunkt.

Målningen är sällan i sådant skick att den kan bibehållas utan måste förnyas.

Fasadbehandlingen är normalt putsning, även om fasadtegel förekommer. Sprickor i ytterväggarna är vanliga på grund av den enkla grundläggningen och förekomsten av betydande kulturlager, som medför sättningar genom jordens kompression. Kulturlager med ett par meters tjocklek är inte ovanlig i centrala Lund.

Förnyelsearbetenas karaktär och omfattning vid 44 genomgripande ombyggnader av bostadshus inom stadskärnan framgår av tabell 3.

Nya värmeanläggningar, köksinredningar, sanitär utrustning och därmed omDispositionering av bostäderna är självklara förnyelseobjekt. Utbyte av enkla fönster till kopplade, värmeisolering och fasadbehandling följs ofta åt. Målning och omtapetsering behövs genomgående. Omläggning av el-systemen blir normalt en följd av ombyggnaderna. Trädgårdsförnyelsen får antagligen komma sist — pengarna räcker kanske inte till förrän längre fram.

Tabell 3. Förnyelsearbetenas karaktär och omfattning.

Arbetets art	Antal hus	%
Värmeproduktion	44	100
Värmeisolering	37	84
Fönsterbyte	43	98
Fasadbehandling	35	80
Badrum och wc		
nyinstallation	41	93
utbyte	2	5
Köksinredning	44	100
Vatten och avlopp		
nyinstallation	19	43
utbyte	23	53
Målning		
invändigt	44	100
utvändigt	44	100
El-installation		
nyinstallation	23	53
utbyte	20	45
Omdisp. av rums- och lägenhetsindelning	39	89
Trädgårdsförnyelse	15	34

VAL AV FÖRNYELSEOMRÅDEN FRÅN GENERAL- OCH STADSPLANESYNPUNKTER

Åtgärder för att rädda de värdefullaste låghuspartierna

Ombyggnadsverksamheten och moderniseringen av gamla låghus inom Lunds stadskärna har, som framgår av fig 1, varit spridd över hela stadspartiet, även om en viss koncentration till bl.a. Kulturområdet är påtaglig. Det är uppenbart att denna låghusbebyggelse inom hela stadskärnan på lång sikt i stor utsträckning kommer att ersättas av högre bebyggelse i en stad som inom överskådlig tid beräknas fördubbla sitt invånarantal jämfört med år 1960. Risk föreligger då att en stor del av låghusförnyelsen kan komma att bli fellokaliserad — vad som i dag utgör en genuin låghusmiljö kan i framtiden resultera i en starkt heterogen bebyggelse med enstaka låghus för bostadsändamål blandade med hus med annan användning och annan storleksordning.

Flertalet äldre stadskärnor saknar i dag i stor utsträckning moderna stadsplaner. Ibland finns dock 30- och 40-talsplaner, baserade på i princip en breddning av hela gatunätet från 6 à 8 meter till 10 à 14 meter. I en del städer har 30-talets s.k. provisoriska byggnadsföreskrifter, vilka numera generellt upphävts, ännu inte ersatts med detaljplaner eller andra byggnadsreglerande dispositioner.

Ovissheten om stadskärnornas framtida dispositioner i flertalet samhällen har lett till en stagnation av förnyelsen och en successiv nedgång i den gamla bebyggelsens kvalitet. De hus som drabbats av gatuvitidningar i 30- och 40-talsplanerna är man inte villig att satsa pengar på, om man överhuvudtaget kan utverka byggnadslov för renoveringsåtgärderna. Följande översiktliga åtgärder måste snarast vidtas:

1 *En trafikledsplan baserad på generalplaneutredningar upprättas* för hela staden, men med särskild tonvikt på stadskärnan. Härvid eftersträvas trafiksystemet med tangentleder utmed stadskärnan jämte markreservationer för parkeringshus. Om så

är möjligt bör det gamla trånga gatunätet i princip bibehållas och enkelriktas på sådant sätt att genomfart genom kärnan förhindras.

2 *Den gamla låghusbebyggelsen kartläggs* från byggnadstekniska, sanitära, bostadssociala och kulturhistoriska synpunkter, varvid de i Lund tillämpade klassificeringarna förslagsvis kan tillämpas:

A Helt felfria hus, nya, inga brister i underhåll, byggnadstekniskt invändningsfria hus.

B Relativt nya hus men i behov av vissa reparationer. Hit förs också alla totalrenoverade gamla hus.

C Hus med rätt påtagliga brister i fråga om material och byggnadsteknik. Hit räknas också de endast partiellt renoverade husen.

D Hus av dålig kvalitet på vilka det måste läggas ner stora summor på reparationer. Husen saknar i stort sett alla bekvämligheter. Byggnaderna tillhör till övervägande del kategorierna saneringsmogna eller utdömbara.

K 1-hus: omistliga hus

K 2-hus: kulturhistoriskt värdefulla hus

M-hus: miljöhus.

3 *Mer samlade låghusområden av särskilt intresse* från främst kulturhistorisk- och miljösynpunkt *utväljs*. Schematiska detaljplaner, baserade på i huvudsak den nuvarande gatubebyggelsens höjd, upprättas. Kvarterens inre fastläses ej, utan ändringar och smärre tillbyggnader görs beroende av detaljutredningar i varje särskilt fall.

Dessa skisserade planåtgärder skulle på ett välgörande sätt kartlägga den värdefullare äldre låghusbebyggelsen och skapa stadsplanemässiga förutsättningar för att bevara den om så är möjligt i andra avseenden.

STADSBILDS- OCH MILJÖFRÅGOR

I det följande görs ett försök att diskutera de skilda element som är av väsentlig betydelse för stadsbilden och miljön i stadskärnor med låghusbebyggelse.

Först och främst måste i detta sammanhang *det trånga gaturummet* nämnas (fig. 12 a och 12 b). Vid en hushöjd av en eller två våningar ernås inte någon påträngande rumsverkan annat än vid relativt smala gator. I varje fall kan man konstatera att de nuvarande gatubredderna inom Kulturområdet på 6,0—8,5 m ger en fast rumskänsla. Redan vid 10—11 m tappar man i stor utsträckning den samtidiga visuella kontakten med gaturummets bågiga väggar, om man går på ena gångbanan. Gatubredden inom Nöden på 7 m ger en behaglig rumsverkan vid den där tillämpade envåningsbebyggelsen.

De ännu gällande gatubreddningsplanerna från 30-talet för tre viktiga gator inom Kulturområdet som förutsatte vidgningar från 8 och 8,5 m till 10, 12 och 13 m skulle med säkerhet ha spolierat rumsverkan i hög grad.

I samband med gatubreddningar bör också *tidsfaktorn* nämnas. Att få en gatubreddning baserad på punktsaneringar genomförd inom överskådlig tid är inte möjligt. Resultatet blir i stället en sargad stadsbild med enstaka nybyggnader inryckta i den breddade gatulinjen. Dessa synpunkter är av så allvarlig art att frågan om att slopa »breddningsplanerna» måste aktualiseras innan något bygnadsobjekt inom områden med låghus resulterar i partiella gatuvitgningar, som dessutom på längre sikt kan visa sig onödiga.

Den äldre låghusbebyggelsen i stadskärnorna ligger ofta vid gator som tillkommit innan reguljära stadsplanescheman tillämpades. Dessa gamla vägar slingrar sig ofta fram, vilket ger intressanta blickfång. Kulturområdet i Lund har ett typiskt gatusystem av den självvuxna, vindlande sorten. Därtill kommer att gatorna ofta slutar mot en fondbebyggelse. Den *svängda*

gatan är från stadsbildssynpunkt en stor tillgång som bör bibehållas i de gamla låghusområdena (fig. 14 a).

För gatubilden och miljön har *gatubeläggningen* stor betydelse. För gator som måste utnyttjas av motorfordon kan väl endast i undantagsfall den gamla kullerstenen bibehållas. Inom Kulturområdet har dock en liten gata fått behålla sin artikulerade kullerstensbeläggning. Vanligare är kanske frågan om den huggna gatstenen kan bibehållas eller om den bör ersättas med asfalt. Att gatstenen i de flesta avseenden är ett förnämligt gatumaterial är väl ställt utom allt tvivel. I de fall då gatunätet mist sin karaktär av genomgående leder, bör gatstenen kunna få vara kvar trots asfaltens överlägsenhet från vissa synpunkter (fig. 14 b). Just en stenhusbebyggelse som i Lund får ett naturligt samband med stensättningen i gatan.

Fasadbehandling och färgsättning är av stor betydelse i gatubilden. När det gäller gammal låghusbebyggelse i sten finns det ingen risk för fasadpåklädning med främmande material som ofta förekommer vid trähus. Däremot finns det risk för att artikuleringen i putsfasader kan tas bort i besparingssyfte vid renoveringar. Det kan gälla fönster- och portomfattningar eller listverk o.d. En vanlig fasadförvanskning, som lätt kan motarbetas och vanligtvis är onödig, är att slopa spröjsverk och mittpost vid byte från enkla fönster med lösa innanfönster till dubbelkopplade. I hus för bostadsändamål i slutna gaturum finns väl sällan några berättigade krav på utsiktsfönster. I stället måste man inse hur viktigt det är att bibehålla fasadernas ursprungliga karaktär och att inte ändra fönsterutformningen (fig. 13 a och 13 d). Även för interiörernas del spelar de uppdelade fönsterytorna mycket stor roll — de små intima rummens slutenhet understryks och belysningen blir jämnare och vackrare.

Ett fasadelement, som i många fall ägnats stor omsorg och kärlek, är entrédörren och ibland även porten

till gården. I den i stora delar mycket enkla låghusbebyggelsen i stadskärnorna finns dock alltid exempel på dörrar där byggnadstradition, gott hantverkeri och utsmyckarglädje resulterat i intressanta och vackra tidsdokument (fig. 18 a). Det måste vara angeläget ur miljösynpunkt att byggherrens verkningar för att sådana snickerier inte ersätts med dagens slätstrukna standardvara, som oftast inte passar till bebyggelsen. De gamla snickerierna bör restaureras och sättas i värdigt skick.

Gaturummets färgsättning är en ibland förbisedd miljöfråga av rang, där de lokala traditionerna bör tillåtas spela stor roll. I sydligaste Sverige känner man ofta sambandet med dansk byggnadstradition och dess ofta kraftiga färgval med korsvirkeshus i vitt och svart eller rött, ibland varierat med kraftigt gult och svart. För putshusen dominerar den vita eller brutna kalken, även om den åldriga färgsättningen i skärt eller ljusblått inte är ovanlig numera och gärna återuppväcks.

För låghusens del spelar *taktäckningens* utseende en väsentlig roll; den som går på gatan ser taken med den ofta kraftiga lutningen. På en flygbild i färg över Kulturområdet i Lund kan man studera hur det röda takteglet dominerar och vilken viktig sammanhållande roll ett gemensamt takmaterialsval spelar för en låghusmiljö. För de vitkalkade huslängorna är också den ofta förekommande svarta (ej grå) takpappen självklar som ett traditionellt material, som på ett vackert sätt går in i miljön (fig. 13 b). Den svartmålade plåten är en taktäckning som vid restaureringar är relativt vanlig.

Gatubelysningen är i många samhällen föremål för nyordning bl.a. i de gamla låghuspartierna. I rationalismens tecken slopas då den gamla glödljusbelysningen, och de moderna lysrören med låga driftkostnader gör sin entré. Inte sällan är trafikens krav på god belysning ett väsentligt motiv. I vissa miljöer kan resultatet bli förödande. De stämningvärden som den varma, milda glödljusbelysningen ger kan inte ernås

med lysrör, även om rörelsbelysningens hårda karaktär numera kan bemästras bättre än tidigare (fig. 13 c).

Inom Kulturområdet har Tekniska verken i Lund numera i princip gått in för att behålla glödljuskaraktären. Man bör dock inte vara bunden till den äldre sortens armaturer utan även kunna använda moderna armaturer. En intressant fråga är ljuspunkternas placering. Om det gäller gator av ringa eller ingen trafikbetydelse borde man kunna acceptera den partiella punktbelysning som forna tiders gaslykter gav. På de smala gatorna med obetydliga gångbanor kan det ibland vara omöjligt att få plats med lyktstolpar, och då kan en relativt låg upphängning av ljuspunkter på wire över gatan vara att föredra. Den gamla bebyggelsens skuggspel i fönsternischer, portomfattningar, listverk och andra artikuleringar i fasaden ger bebyggelsen en intressant och värdefull variation i utseendet under dygnets mörka del om punktvis glödljusbelysning används. I det starka och mera jämna lysrörs-ljuset tappar man till stor del dessa stämningvärden.

Den största förändringen av gamla trånga låghusområden har dock *trafiken och parkeringen* åstadkommit. Man torde numera vara överens om att grundförutsättningarna för att klara problemen är att dämpa trafiken och att slopa parkeringen. Hur man inom Kulturområdet och Nöden i Lund angripit frågorna i planeringen framgår av dessa båda redovisade tillämpningsexempel. Det är uppenbart att trafik- och parkeringsfrågorna inte kan hänskjutas till den enskildes avgörande utan kräver ett starkt kommunalt engagemang i trafikledsuppläggnings- och parkeringsplaneringen. Ännu så länge finns ingen möjlighet att utfärda parkeringsförbud med hänsyn till känsliga miljöer, men starka motiv föreligger för att söka få fram sådana lagliga möjligheter (fig. 14 e och 14 f). Även trafikmärkenas förfulande inverkan i dessa områden måste uppmärksammas. Exempel finns på hur förödande dominant en rödgul enkelriktningstavla kan vara i en intensiv låghusmiljö.

TILLÄMPNINGSEXEMPEL PÅ FÖRNYELSEPLAN

Kulturområdet

Bebyggelsens kvalitet har kortfattat beskrivits liksom även omfattningen av ombyggnad och renovering av lågbebyggelsen sedan 1945. Drygt halva låghusbeståndet har berörts av förnyelsen.

En grundförutsättning för att Kulturområdet skall kunna ges en varsam förnyelse baserad på i stort sett befintliga förhållanden är att *trafik- och parkeringsfrågorna* kan ordnas på ett annat sätt än det nuvarande.

De trånga gatorna är av medeltida sträckning och ger i dag, trots enkelriktningar, stora problem. De smala tomterna och de trånga portarna omöjliggör nästan helt parkering på tomtmarken, varför gatorna blivit parkeringsytor. En kartläggning av parkeringen i oktober 1963 ger klart belägg för den saken (fig. 5, övre bilden).

I anslutning till generalplanens trafikledsplan har utarbetats en sådan trafikföring inom Kulturområdet att dess gatunät i princip inte skall kunna utnyttjas för annan trafik än sådan som har ärende inom området. I stället byggs en stadskärnan kringslutande inre ring ut till en 4-filig led med hög trafikstandard. Gatorna befrias från sin skrymmande och förfulande parkering, som istället hänvisas till ett parkeringshus i områdets mellersta del (fig. 5, nedre bilden). Tillfarten till parkeringsanläggningen kan ordnas på ett bekvämt sätt från den inre ringen utan att det gamla gatunätet belastas eller vidgas — ett av staden ägt kvarter kan genombrytas med tillfartsgata utan olägenhet för stadsområdet.

Inom Kulturområdet vill man principiellt undvika kollektiva transportmedel. Det trånga gatunätet, risken för buller och kravet på ökad trafiksäkerhet — allt talar emot att införa bussar i området. Det relativt korta avståndet (100—600 m) till stadskärnans kom-

mersiella tyngdpunkt vid Stortorget västra del bör kunna nås utan motorfordon. Gång- och cykelstråk förutsättes utmed områdets västra gräns ned mot Stortorget.

Den föreslagna förnyelseplanen innebär att Kulturområdets karaktär av låghusbebyggelse bibehålls genom att den högsta tillåtna hushöjden utmed gatorna maximeras till i princip den nu utnyttjade. I kvartrens inre låses ej byggrätten för uthus o.d., utan om- och tillbyggnader görs beroende av detaljutredningar i varje särskilt fall. En renodling av låghuspartierna till bostadsanvändning skall konsekvent eftersträvas.

Gatusystemet anslutes till generalplanens huvudidé att så långt som är möjligt reducera trafiken. Tidigare beslutade, men endast i stadsplanen fixerade gatavidgningar, slopas, och en återgång till de existerande gatulinjerna genomförs. Parkering på de enskilda tomterna medges endast i undantagsfall och koncentreras i stället till det skisserade parkeringshuset. (Gångavståndet är ca 150 m utom för de två nordliga kvarteren där det maximalt blir 300 m.)

Stadsbilda- och miljöfrågorna ägnas särskild omsorg inom området i vad avser fasadbehandling och färgsättning, val av takmaterial i känsliga lägen, gatubelysningens art samt placering av trafikreglerande skyltar o.d.

De nu redovisade riktlinjerna avser att möjliggöra en förnyelse av den gamla låghusbebyggelsen i stort sett inom de befintliga husens skal, varvid dock totala nybyggnader skall kunna medges, om de anpassas väl till omgivningen beträffande volym, skala, materialval och färgsättning. Med den skisserade omläggningen av trafiken och förflyttningen av parkeringen till ett parkeringshus bör området i förnyat skick ha alla förutsättningar att bli ett trivsamt, vackert och förstklassigt bostadsområde i hjärtat av Lunds stadskärna.

Nöden

En förnyelse av det i stora stycken homogena bostadsbeståndet har skisserats under förutsättning av självsanering och att gällande fastighetsbildning och äganderätt respekteras.

Det nuvarande *gatunätet* är normalt 7 m brett. Den enhetliga, låga bebyggelsen bildar trevliga gaturum med god belysning, eftersom gatorna i huvudsak har nord-sydlig sträckning (fig. 4).

Flera av gatorna uppvisar i dag helt oförändrade gatubilder, inga nybyggnader, inga luckor efter rivna hus. I områdets norra del har dock vissa fastigheter rivits och marken tills vidare upplåtits för parkering. Utmed den stora gatan längst i söder tillkom på 1930- och 1940-talen flerfamiljshus i fyra och fem våningar (fig. 7). Fastigheterna uppfördes på mycket små tomter och utgör i dag ett problem i fråga om utrymme för lekytor och biluppställning. Dessutom kastar husen kraftiga skuggor.

Genom Lunds snabba expansion de senaste fem åren har efterfrågan på bostäder blivit exceptionellt stor. Inte minst den gamla låghusbebyggelsen i stadskärnan har då kommit i blickpunkten och därmed även småhusen i Nöden. Det förefaller som om dagens bostadssökande generation inte påverkas av det dåliga anseende området haft. I stället värdesätter man en lugn skyddad miljö i mycket nära kontakt med stadens kommersiella och kulturella centrum (fig. 10 och 11).

Hittills har förvärvssummorna varit relativt låga,

moderniseringarna däremot dyra. En tendens till sammanslagning av smålägenheter till större är tydlig.

Förslaget till förnyelseplanen är baserat på i princip bibehållen fastighetsindelning (utom i det nordvästra kvarteret), renovering av befintlig bebyggelse (jämför vissa nytillskott i nordväst) samt anpassning och komplettering av stadsplanen efter moderna krav (fig. 8 a och 8 b).

Ett trafikschema inpassat i stadens trafikledsplan förutsätter att ett flertal gator i nord-sydlig riktning avstängs för motortrafik och upplåts för lek och gångtrafik. Intill gatumynningarna i söder upptas parkeringsplatser för besökare. All övrig parkering samlas till ett parkeringshus i nordväst, som även tillgodoser en stor del av parkeringen inom hela sydöstra delen av stadskärnan. Befintliga hantverkerier i den öst-väsliga gatan i områdets mitt får utvecklas (fig. 8 c). I det nordvästra kvarteret, som i huvudsak ägs av staden, utläggs en mindre park med lekplatser. Nybebyggelsen väster om parken utformas som ett tvåvånings loftgångshus med smålägenheter för pensionärer och ensamstående (fig. 9).

Låghusområdet, som ingår i en större saneringsplan för sydöstra stadsdelen, anslås i huvudsak till bostäder för barnfamiljer. Inom det större saneringssammanhanget föreslås också i stadskärnans sydöstra del ett servicehus med restaurang, festlokaler, ungdomsutrymmen o.d., vilka dels betjänar boende i servicehuset, dels också erbjuder sina tjänster åt hela befolkningen inom hela stadsdelen.

TRÄDINVENTERING OCH TRÄDGÅRDSFÖRNYELSE

Den trädinventering som i samband med en miljöutredning utförts i Kulturområdet 1965 innebär inte en fullständig redovisning av hela trädbeståndet (fig. 14 c). Endast de för gatuinteriören mera betydelsefulla trädarterna har tagits med. Inne på de slutna gårdarna gömmer sig många fler än de som angivits på planen. Uppmätningen är alltså långt ifrån fullständig. Läget för de enskilda exemplaren är endast ungefärligt. Även den för trädkronorna antydda diametern är ungefärlig. I några fall har träd utanför själva undersökningsområdet registrerats, eftersom de präglar vissa gator eller gatuumynningar: t.ex. lindarna på Östra kyrkogården, lindarna och almarna på Kulturen, den stora asklönnen på Krafts torg etc.

Gårdarna inom Kulturområdet är individuellt planerade och anknyter till en borgerlig trädgårdsstil, som förekommer i många andra städer med liknande äldre stadsplaner. I några fall konstateras en förnyelse av trädgårdarna med välskötta planteringar och en inredning som medvetet anknyter till en äldre tradition. Exempel finns emellertid också på förnyade gårdsinteriorer av samma konventionella typ som återfinns i sentida bostadsområden. Inredningen av gårdarna har i regel improviserats av ägarna själva och bär mera spår av okritisk samlarglädje än av ett förfinat urval.

Ett typiskt exempel på en gårdsinterior och trädgårdsinredning som tillkommit under en följd av år utan egentlig plan illustreras med en uppmätning av kvarteret Svartbröder nr 7 (fig. 4 a, jfr. fig. 19 a).

Gården mellan de båda fastigheterna i detta kvarter är närmast att betrakta som en kommunikationsyta belagd med en blandning av grova sten- och plattmaterial. Över en plan med kullersten förgrenar sig stigar av betongplattor kantade av smågatsten. Avvikande inslag av kalksten och klinker finns vid entréerna, och en sparsam vegetation på ett par ställen: en smal blomsterrabatt, ett par klätterväxter etc.

En eventuell förnyelse av en gård av detta slag skulle kunna innebära en försiktig sanering av markbeläggningen och en omläggning med hänsyn till markhöjder, vattenavrinning o.d. De sparsamt tilltagna planteringsytorna bör inte utökas, däremot kan växterna väljas med hänsyn till rådande ljusförhållande, väggar och markbeläggning.

Den egentliga trädgården i Svartbröder nr 7 öppnar sig söder om det inre boningshuset. Ett stort äppelträd dominerar mitt på tomten intill ett av de uthus som begränsar västra sidan. En centralt belägen gräsmatta är formad av tillfälligheter. En grusyta vid boningshusets trädgårdsentré smalnar till en grusgång längs uthusen och leder fram till en arbetsgård med kompost och vedupplag i söder. En spalje — ett enkelt rutverk av tunna ribbor med vildvin — skärmar av denna del från den övriga trädgården. En stödkant av kalksten tar upp en mindre nivåskillnad. Längs östra sidan löper en rabatt av blandade perenna växter, som övergår i en rosenrabatt närmast huset. Dessutom finns tre stora fång av skära hortensior, en oavslutad plattgång av röd kalksten i gräset och en kant av gul klinker mellan rabatt och grusplan. Ett spjälstaket längs östra sidan har på halva sträckan utbytts mot ett nätstaket och i sydgränsen finns ett plank.

Det är alltså en konstillös blandning av samma primitiva typ som kännetecknar många koloniträdgårdar. Några generella regler för en modernisering kan knappast ges. Största värdet ligger i den väl belysta tomten med det behagliga formatet 9×28 m. Jorden är fortfarande brukbar. Äppelträdet med sitt vackra grenverk är också en tillgång. I en förnyelseskiss har det mesta av den övriga inredningen ersatts med annat som mera överensstämmer med tomt, byggnader och miljön i stort (fig. 4 a, högra bilden).

Gårdarna inom *Nöden* visar prov på en enkel, ibland primitiv plantering, såsom rester efter nytto-betonade odlingar av fruktträd, bärbuskar och köks-

växter med inslag av en och annan blomstergrupp. Uppmätningar, se fig. 4 b. Typen återfinns i koloniträdgårdar eller vid arbetarbostäder från samma tid som Nödens kvarter. Flertalet av dessa trädgårdar för en mer eller mindre tynande tillvaro, även om undantag finns som tyder på en mera aktiv hantering av jord och växter. Intressant är att i flera av dessa planteringar spåra en enhetlig och redig planlösning med förankring i äldre borgerlig trädgårdstradition, t.ex. fyra fruktträd i regelbunden formation på en kvadratisk gräsmatta eller i ett stycke öppen jord med blommor eller grönsaker under träden. Ofta finns rester efter bersåer eller spaljéer mellan bostadshus och redskapsbodas. Markbeläggningsen är av kullersten, i senare tid kompletterad med gångplattor och betong.

Dessa från gatan helt slutna gårdar som inom kvarteren begränsas av uthus, plank, häckar och staket, erbjuder utomordentliga möjligheter vid en förnyelse i samband med sanering och renovering av fastigheterna. Uterum av detta slag, lagom stora, väl belysta och skyddade från gatans farligheter måste vara eller kunna bli idealiska komplement till bostaden — för alla åldrar, men framför allt för barn och äldre människor — eftersom sittplatser i vindskyddade vinklar, lektytor i prång och vrår ligger i omedelbar närhet av hemmet.

I samband med en upprustning av fastigheterna och en förnyelse av gårdshusen kan en del av växtbeståndet behållas, t.ex. fruktträden. Andra växter får kanske bytas ut mot likvärdiga som passar till de små måtten.

Äldre markbeläggningar kan bibehållas eller göras bekvämare med modernare material, vilka bör anpassas efter omgivningens grövre struktur. Fallfärdiga staket och spaljéer kan ersättas av tuktade häckar eller täta skärmväggar, murar, plank o.d. Förvuxna träd, buskar, klätterväxter, häckar m.m. kan med så enkla ingrepp som beskärning och gallring förnygras och förnyas i överensstämmelse med andra sanerande åtgärder.

Inte endast träden med sitt grenverk och sina skiftande lövmassor ger ett extra innehåll åt de smala gatorna. Även de olika hägnaderna — murar, plank, staket och häckar, bidrar till omväxlingen. Detsamma gäller gatans och gångbanans olika beläggningar, rännstenar och alla andra detaljer med individuella särdrag. De smala prången som mellan fastigheterna leder in till gårdarna — deras speciella markbeläggningar samverkar ofta med gatans mönster: gatsten, kullersten, klinker, plattor, grus etc. Det kan noteras att mycket fått behålla den individuellt rustika struktur som väsentligt skiljer sig från nyare och mera utslätade material. I de fall då en förnyelse av gång- och gatubeläggning måste ske verkar det angeläget att valet faller på ett material som i format, fogindelning, ytstruktur och färg anpassas till omgivningen. Detsamma gäller förnyelser av alla fasta hägnader. Ett föredömligt exempel på ett nytt plank vid ett gammalt hus kan studeras i hörnet av Stora Tomegatan och Magle Lilla Kyrkogata (fig. 14 d).

ERFARENHETER FRÅN TVÅ DANSKA STÄDER MED GAMMAL LÅGHUSBEBYGGELSE I STADSKÄRNAN

I fackpressen har under senare år redovisats ett flertal intressanta projekt att bevara betydande delar av medelstora och mindre städers äldre bebyggelse och därmed även den gamla låga bostadsbebyggelsen. Vi behöver inte gå till de särpräglade stadsbildningarna i Visby, Ystad och Arboga utan kan påminna om de expanderande städerna Västerås (Kyrkbacken), Eskilstuna (Köpmangatan) och Gävle, där riskerna för att de gamla miljöerna skall försvinna har resulterat i kommunernas direkta engagemang i räddningsaktionerna.

För modellundersökningen i Lund är studier av danska planer och erfarenheter av särskilt intresse. Dels är bebyggelsen i Skåne mer lik den danska än den svenska i övrigt, dels har man i Danmark mer känsla och förståelse för miljöproblemen i den gamla bebyggelsen. Av de mindre danska städer jag studerat, har särskilt Fåborg och Ribe varit av intresse.

Fåborg, ca 5 000 invånare, är belägen sydväst om Odense på Fyn och en god representant för de gamla fina danska köpstäderna. Genom sitt läge vid sidan om allfartsvägarna har Fåborg haft en lugn utveckling och kunnat behålla sin gamla prägel i ovanligt hög grad. Frågan om riktlinjerna för den framtida bebyggelsens intensitet och höjd togs upp i större sammanhang i en av professor Peter Bredsdorff anordnad stadsplaneutredning 1959—1960 med elever från Konstakademiets byggnadsskole. Eftersom utredningen även behandlade den gamla stadskärnans miljöproblem, finns det anledning att redovisa delar av dess resultat.

I en tidigare dispositionsplan från 1949 räknade man med att aktivera den gamla trånga stadskärnan genom att bryta igenom den med en ny bred gata fram till torget och dessutom anordna en större parkeringsplats i ett av de angränsande kvarteren. Akade-

migruppen vände sig mot detta och hävdade att biltrafiken skulle ledas in till torget men inte kunde komma vidare, att gatuprojektet skulle spoliera en av stadskärnans värdefullaste gamla smala gator och att den föreslagna parkeringsgrupperingen skulle föra med sig en omlokalisering av affärscentrum.

I fråga om markens användning kom utredningen till att en väsentlig del av det inre stadsområdet borde disponeras för bostäder. Det gällde särskilt ganska renodlade bostadpartier med värdefull arkitektonisk prägel, vilken ansågs bäst kunna bibehållas vid fortsatt användning för bostadsändamål. Nybebyggelse föreslogs få ske endast av bostäder. Existerande handel och hantverk skulle successivt flyttas till andra områden.

Vid bedömningen av framtida byggnadshöjder i staden anlade man bl.a. silhuetsynpunkter, varvid husmassorna i centrum fick underordna sig Fåborgs båda dominerande kyrkor. Utredningen rekommenderade utifrån denna synpunkt och den befintliga bebyggelsens höjd en sänkning av dispositionsplanens anvisningar om tre och en halv våning till två och en halv våning. I vissa känsliga lägen är redan en och en halv våning fixerat som högsta höjd.

I Fåborg finns ett så stort antal hus från 1700- och 1800-talen bevarade att de dominerar flera kvarter. Ett förhållandevis stort antal hus är fredade. Kvartieren har därmed säkrats betydande arkitektoniska och kulturhistoriska värden. Inom fem av dessa »stadshistoriska områden» har kommunen garderat sig mot olämplig förändring av bebyggelsen. Detaljerade bestämmelser vill länka in eventuell nybebyggelse i kvarteren på sådant sätt att den ansluter sig till de befintliga husens proportioner och skala, färgållning och materialverkan, bl.a. krävs taklutning på minst 30° och rött taktegel. Akademigruppen hävdade, att ytterligare områden skulle ges motsvarande byggnadsskydd.

Gruppen rekommenderade också en omarbetning av dispositionsplanens gaturegleringar för en återgång i detaljplanläggningen till befintliga förhållanden. Utredningen åtföljdes av bl.a. en »skiss till bevaringsplan», på vilken angivits fredade byggnader, karaktärsfulla gator och stadshistoriska områden.

Ribe, med ca 8 000 invånare, är Danmarks äldsta stad och belägen sydöst om Esbjerg nära Jyllands västkust. På grund av den naturliga avgränsning österut genom Ribeån och marskland i övriga riktningar har det medeltida stadsområdet inte kunnat utvidgas. Staden verkar därför som en fast avgränsad helhet. Den gamla katedralen i stadens mitt dominerar helt husgyttret. Det vindlande, smala gatunätet och gränderna ger ett starkt medeltida intryck liksom även fastighetsbildningen. Det särskäglade byggnadsbeståndet innehåller i stor utsträckning 1700-talshus. Inslaget av korsvirke är dominerande. De fredade byggnadernas antal uppgår numera till inte mindre än 103 varav 23 av högsta riksklassen.

I den översiktliga planläggningen intar en kringgångsväg utanför staden en dominerande plats. Den samlade nybebyggelsen förläggs skild från den gamla slutna staden. Reservationer görs för ett antal storparkeringar strax utanför kärnan. Man utgår från att behålla det medeltida gatunätet intakt. Dagens situation är den att staden är »nedbilad» till stort förfång för den sällsynt sköna miljön.

I fråga om gatans utformning och möblering erbjuder *Ribe* intressanta aspekter. Gatubeläggningen utgörs alltså i huvudsak av granit. Asfaltering förekommer, men lär enligt uppgift komma att stoppas i de känsliga gatorna. Husens yttertrappor tillåts nor-

malt inkräkta på gångbanorna, som istället för kantstenar ofta har en skålformad anslutning med körbanan i gränderna. Det offentliga trädbeståndet bygger främst på lind och vid nyplanteringar skall detta trädslag eftersträvas. Stockrosor accepteras utmed husväggarna (i Fåborg verkade sådana grupperingar sätta i system). All utplacering av blommor i lösa betongkar eller träbunkar är bannlyst. I gatubelysningen hade lysröret gjort sin okänsliga entré, men nu är man på väg tillbaka till glödljuset. Även gasbelysning förekommer.

I *Ribe* finns en turistförening som även tagit till sin uppgift att ekonomiskt bistå fastighetsägare med restaureringsbidrag för fördyrande men från kulturhistoriska och stadsbildsmässiga synpunkter önskvärda renoveringsmetoder. En av inkomstkällorna till dessa bidrag lär vara föreningens biografrörelse. Föreningen förvärvade själv 1956 ett mycket intressant gavelhus från tiden omkring 1600. Genom en i alla avseenden föredömlig restaurering är huset nu iståndsatt. Byggnadens korsvirke kompletterades med åldrigt virke från tidigare rivna hus. Renoveringen av korsvirkets fyllningmurar tillgick så att murningen avlägsnades men återställdes med samma tegel i samma lägen, skift och mönster. Särskild omsorg ägnades murytans ytbehandling, som ansågs färdig först efter flera års behandling. Uppriktning av den skeva byggnaden genomfördes inte, eftersom det skulle inneburi en förlust från estetisk synpunkt att eliminera ytterväggarnas svaga kroklinjer.

Den sparsamma nybebyggelsen och renoveringen av den gamla bebyggelsen utfördes med största pietet och sakkunskap från Nationalmuseet i Köpenhamn utnyttjades.

STADSVÅRD — KOMMUNALT OCH PRIVAT ENGAGEMANG

Det pånyttfödda och alltmera utbredda intresset att söka rädda enskilda, kulturhistoriskt värdefulla eller starkt miljöbildande hus innan det är alltför sent har ofta resulterat i otillräckligt underbyggda räddningsaktioner, som dessutom inte sällan övervärderat räddningsobjektet. För att få de kommunala instanserna att engagera sig i nödvändiga fastighetsförvärv av nyckelpunkter i räddningsköp måste klara handlingsprogram utarbetas. En översiktlig bedömning av hela stadskärnans kulturhistoriskt och miljömässigt värdefulla bebyggelse är nödvändig.

I Lund pågår just nu en revidering av 1952 års kulturhistoriska inventering, som dels lägger större vikt vid de samlade miljöpartierna än den tidigare utredningen, dels utsträcker tidsgränsen till 1930-talets början. Den innefattar alltså även jugendstilen, nationalromantiken, 20-talsklassicismen och den begynnande funktionalismen. I inventeringskommittén ingår stadsantikvarien, kulturhistoriker, historiker, konsthistoriker, arkitekter och kommunalmän, däribland även företrädare för drätselkammaren. Landsantikvarien och en arkitekt från byggnadsnämnden är adjungerade. (På detta sätt får även de företroendevalda grundligt sätta sig in i problemställningar från skilda synpunkter. Även för experterna är denna allsidiga belysning av frågorna givande.)

Det stora flertalet låghus innehåller av privatpersoner, och där måste propaganda och rådgivning sättas in för att rikta in ombyggnad och renovering i rätta banor. Här har stadsarkitekterna sedan gammalt utrett ett gott arbete i samband med byggnadslovgivningen. Sedan numera en- och tvåfamiljshus — såvida det inte gäller konstruktiva ting och utvändigt utseende — släppts fria från byggnadslov vid ombyggnad och renovering, är det än mer angeläget med en aktiv rådgivning. Staben av goda småbyggmästare och skickliga hantverkare minskar dessutom ständigt i dessa byggrationaliseringens tider. Därför måste man göra klart för byggherrarna att kravet på ordentliga

byggnadshandlingar är nödvändigt för att kunna hålla ombyggnads- och renoveringskostnaderna under kontroll. Fackmän måste anlitas för att upprätta ritningar och andra ombyggnadshandlingar. I den propagandan deltar ju flera förstklassiga facktidskrifter på ett utmärkt sätt.

Kommunalt engagemang för förvärv av särskilt värdefulla låghus i starkt miljöbildande lägen har nämnts som en viktig förutsättning för att klara främst miljöpartier i våra stadskärnor (fig. 20 a och 20 b). En annan möjlighet, som med framgång praktiserats i Lund i några fall, är att kommunen lämnar ekonomiskt bidrag vid fasadrenoveringar. Det har då gällt den kostnadsökning som framtagning och komplettering av överputsade korsvirkeskonstruktioner medför jämfört med lagning och avfärgning av fasadputs (fig. 22 a).

Just nu går över landet en våg av engagemang i naturvården. Staten, landstingen, kommunerna, naturvårds- och hembygdsorganisationerna samt inte minst privatpersoner sluter upp kring kravet på att skydda och vårda naturen. Alltför sent har man allmänt upptäckt vad vi håller på att förlora, vad vi måste rädda. Utan tvivel kan man dra en parallell i fråga om den gamla lågbebyggelsen i våra stadskärnor och om dess miljöer överhuvudtaget. Den stadsbygd som, i varje fall i medelstora och mindre städer, i stor utsträckning utgör vår arbets- och bostadsmiljö håller på att förstöras. Det är hög tid att de värdefullaste partierna av stadskärnor och i synnerhet då de lågbebyggda, miljörika partierna väljs ut för att räddas, restaureras och vårdas. Här har vi full anledning att ställa krav på *stadsvård*. Den måste gälla inte endast bebyggelsen och stadsbilden utan även alla de tongivande elementen som ingår i miljön. Och först som sist måste trafiken och parkeringen in på allvar i planeringssammanhangen. Bilderna från S:t Annegatan i Lund (fig. 23 a och 23 b) utgör en programförklaring.

PLANERINGSMETODIKEN I SAMMANDRAG

Till grund för bedömningen av förnyelse av det gamla låghusbeståndet i stadskärnan bör ligga följande översiktliga utredningar.

Inventeringskartor över all bebyggelse i stadskärnan visande husens omfattning, ålder, byggnadstekniska kvalitet, användning och bostadssociala standard (bl.a. sanitär klass). Med hjälp av dessa separeras den egentliga låghusbebyggelsen som närmare skall undersökas, varvid mera samlade grupper kan lokaliseras.

De avgränsade låghuspartierna studeras mer ingående än vad som är möjligt för en hel stadskärnas byggnadsbestånd. På detta stadium sätts även kulturhistoriska studier in. De enskilda byggnaderna klassas förslagsvis efter normerna omistliga hus, värdefulla hus eller miljöhus. Särskild vikt läggs vid miljöstudierna i enlighet med lagstiftningens nya anda. Värdefullt är det om även en från folklivssynpunkt samlad bild kan framläggas.

De avgränsade låghuspartier som man från samtliga aspekter finner vara av särskilt intresse att låta leva vidare skall därefter om möjligt inlemmas i stadens generalplaneförhållanden. Medger stadskärnans framtida användningssätt att dessa låghuspartier för bostadsändamål ligger kvar på lång sikt? Är områdenas belägenhet och trafikförsörjning förenliga med stadens trafikledsplan och trafikföringskisserna för stadskärnan? Kan områdena ges god service från skilda synpunkter såsom affärer, allmänna inrättningar, skolor, parker, lekplatser, nöjen o.d.? Hur ordnas parkeringsförhållandena?

I detaljplaneringen gäller det att på basis av de

översiktliga trafikutredningarna säkra att gatunätet får bibehålla sina nuvarande små breddmått och garanteras en låg trafik av helt lokal karaktär. Om gällande stadsplaner förutsätter en breddning av gatorna som innebär omgestaltning av miljöförutsättningarna, måste en återgång till de befintliga gatulinjerna i princip genomföras.

Låghuspartiernas gaturum studeras för att utröna vilka hushöjder som bör åsättas detaljplanerna. I vissa fall kan en sänkning av hushöjden bli nödvändig för att återställa gatubilden, i andra kan kanske en höjning medges för att komplettera en bebyggelsegrupp. I de ofta gytttrigt bebyggda kvarterens inre delar bör planeringen inte detaljlåsas utan om- och tillbyggnadsmöjligheter göras beroende av utredningar i varje särskilt fall. En sådan uppläggning bör medverka till att berika miljöerna, medan en hård uppröjning skulle kunna ändra bebyggelsens karaktär och därmed också de ofta högst individuella bostäderna på ett ofördelaktigt sätt.

I detaljplaneringen bör klara rekommendationer ges i känsliga lägen för samordningen av gatubeläggningens karaktär, gatubelysningen (t.ex. glödljus i stället för lysrör), fasad- och takmaterial samt färgsättning. Gatans möblering måste ges helt annan betydelse än som nu vanligen är fallet. Belysningsstolpar, luftledning, trafiktavlor, kiosker och inte minst parkeringen måste inordnas i planeringen. Ett studium av grönskans betydelse i gaturummet förekommer mera sällan men kan tillföra stadsbilden stora värden.

SUMMARY

A model investigation has been carried out in Lund on the need for and the possibilities of renewing that portion of the town centre consisting of small houses built before 1900. The investigation is based partly on a general study of close on 600 small houses in Lund town centre, and partly on more intensive investigations into two districts of small houses in the town centre which have distinctive character, namely Kulturområdet and Nöden.

The background to the investigation has been primarily the fact that the content of old, small houses in the Swedish town centres is now being obliterated at an ever-increasing rate. The aim of the investigation has been to find a work methodology which makes it possible to single out the most valuable lots of small houses from the whole and in so doing give them the chance of a longer life.

These old, small houses are spread over the whole of the town centre but in several places form more composite groups, in particular the Kulturområdet and Nöden quarters of the town. The apartments in these districts are, in general, small. For example, 45 % of the dwellings within Kulturområdet have only one room and a kitchen. Moreover, the quality of the building technique is consistently low in the houses which have not been renovated. Approximately one fourth of the apartments lack central heating and approximately half of them lack warm water. About one third lack their own W.C. and more than half their own bathroom or shower.

Renewal and modernisation in the case of the town's small houses between 1945 and 1965 has been studied. In Kulturområdet a good half of all the small houses have undergone renewal and in Nöden every third property.

Accounts exist of different proceedings for the renewal of the small houses. The consistently low quality

of the building technique necessitates comprehensive and expensive work, the first essential being to improve the framework. The majority of cellarless houses require foundation reinforcement and often replacement of ground floor joists. Moreover, the standard of sanitation must be raised. In Nöden it has been possible to make consistent use of an ordinary type plan for an apartment and to produce sketches for the re-arrangement of apartments.

Viewpoints are expressed on the selection of areas for renewal and recommendations made for the work routine in the renewal process. An investigation into population and households should be included in the inventory work.

Questions of town layout and environment are dealt with in detail. Discussed are the significance of cramped and winding streets, street-paving, treatment of façades, colour schemes, roof material and, not least important, street parking. The importance of the time factor is emphasised.

The two districts of small houses, Kulturområdet and Nöden, both of particular interest and quite different the one from the other, have been rendered as working examples. Emphasis is laid on the call for a new appraisal of traffic planning and parking. The examples taken show that a check must be put on traffic and irrelevant vehicles diverted round the district. Parking cannot be expected on every site and must therefore be prohibited.

An inventory of trees in the Kulturområdet and Nöden districts has been rendered together with proposal for the renewing of gardens.

The state of affairs in the small Danish towns of Fåborg and Ribe, both of which have their stock of small houses in their town centres, is cited as a comparison to the Swedish problems regarding old, small houses.

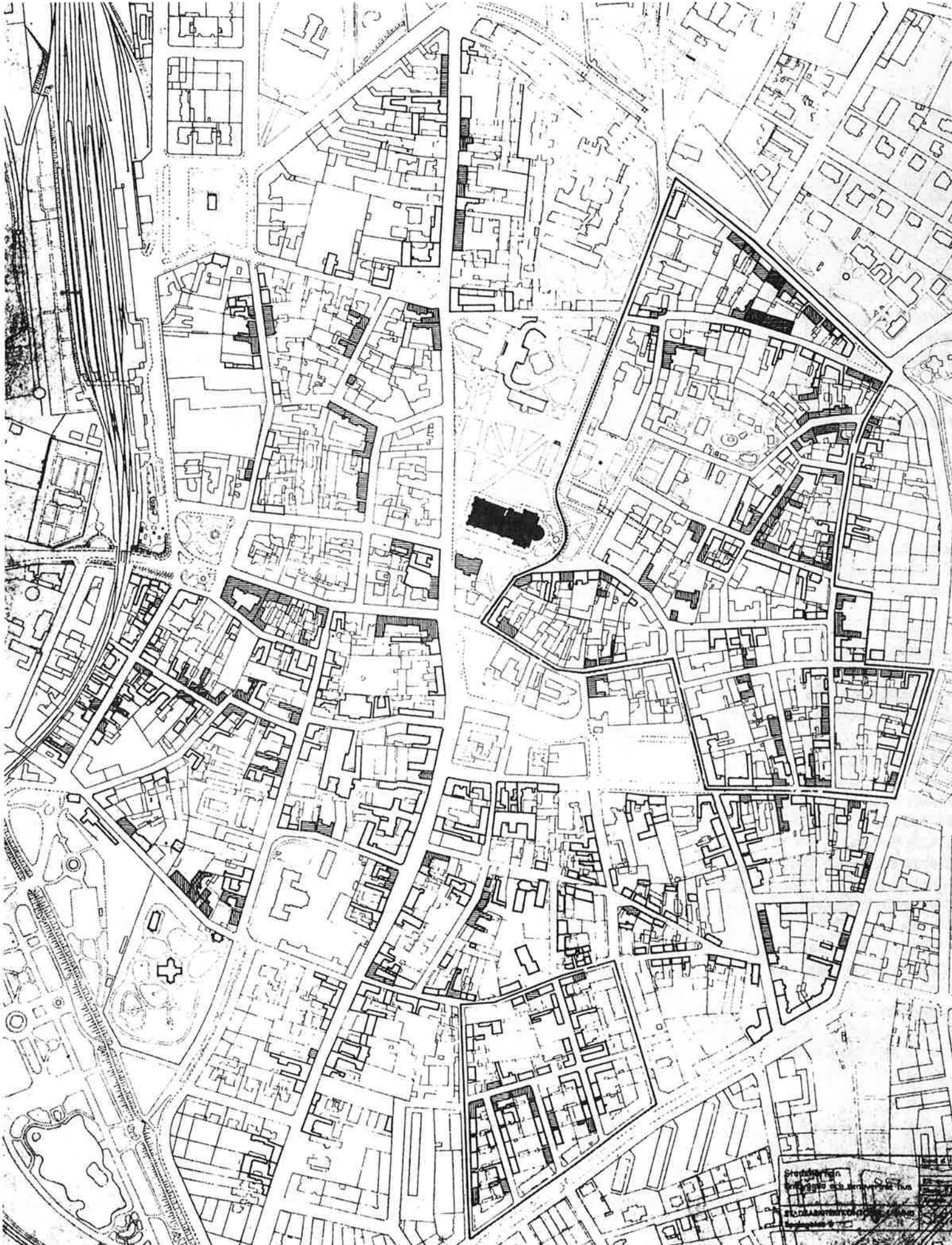
Both municipal and private commitments are being discussed in order to select the valuable from the whole amount of small houses in the town centres, which must be given a new lease of life. Besides the too little supported rescue purchasing of properties, a

recommendation is made for municipal subsidies for any especially urgent renovation of façades. The care which we owe the sections in the town centres of the small houses which are of the greatest value, classifies the inquiry as a town service.

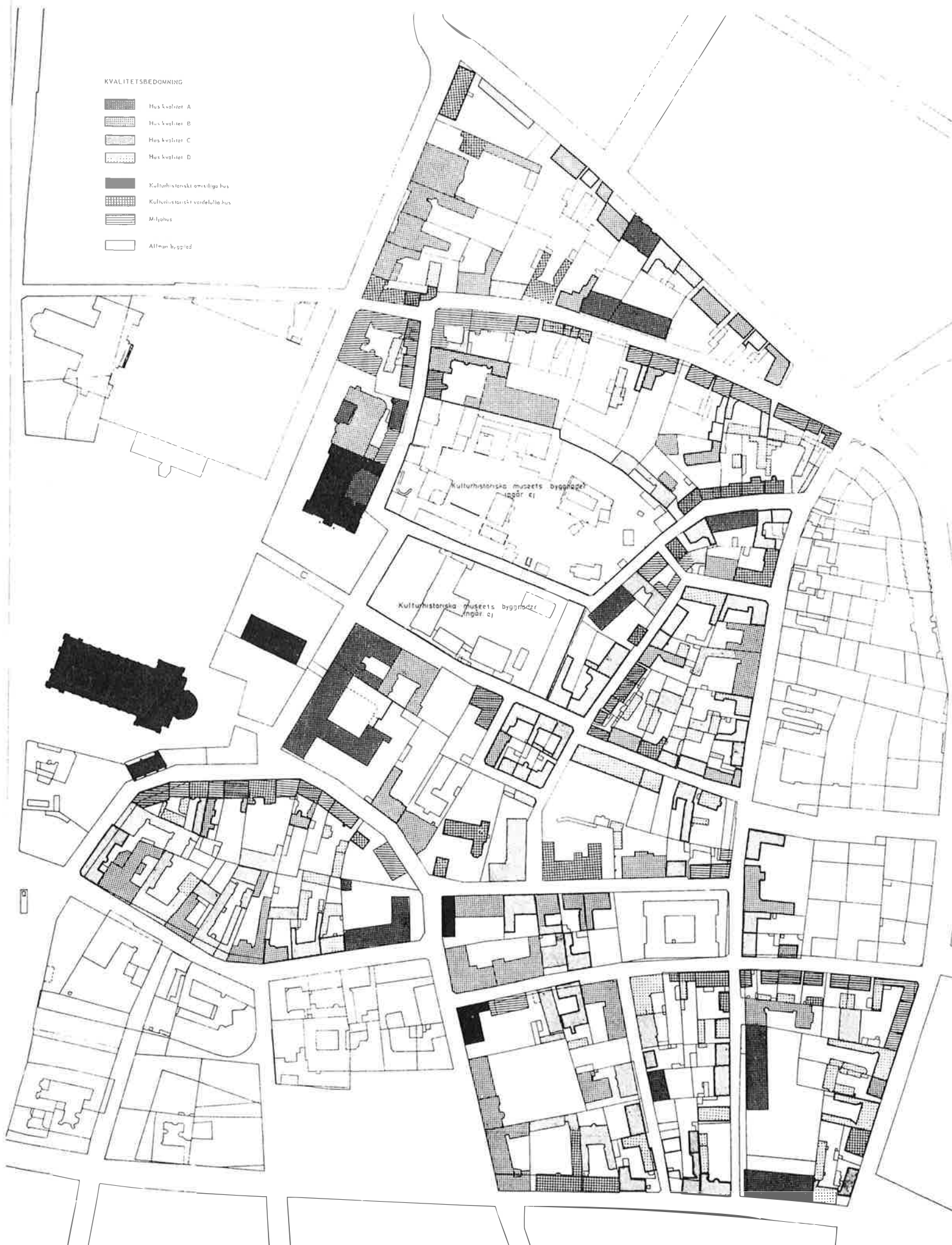
LITTERATURFÖRTECKNING

- [1] Bengtsson, R. *Detaljhandel och köpkraft i Lund*. Generalplanekommittén i Lund 1964.
- [2] Ek, S. B. *Sydöstra stadskärnan i Lund. En lokalhistorisk studie*. Byggnadsnämnden i Lund 1965.
- [3] Karsten-Carlsson, E. *Sydöstra stadskärnan. Befolkningsutredning 1964*. Byggnadsnämnden i Lund 1964.
- [4] Hammarskjöld-Reiz, I. *Generalplan för Lund*. (Ej publicerad). Generalplanekommittén i Lund 1962.
- [5] Kommittén för inventering av stadens äldre byggnadsverk. *Betänkande angående stadens äldre byggnadsverk m.m.* Stadsfullmäktige i Lund. Protokoll 1952 nr 39, bil.

Figur 1. Läghusbebyggelsen inom Lunds stadskärna i september 1965. I nordöst Kulturområdet, i sydöst Nöden. Ombyggda hus (lodrat streckning), renoverade hus (vågrät streckning).

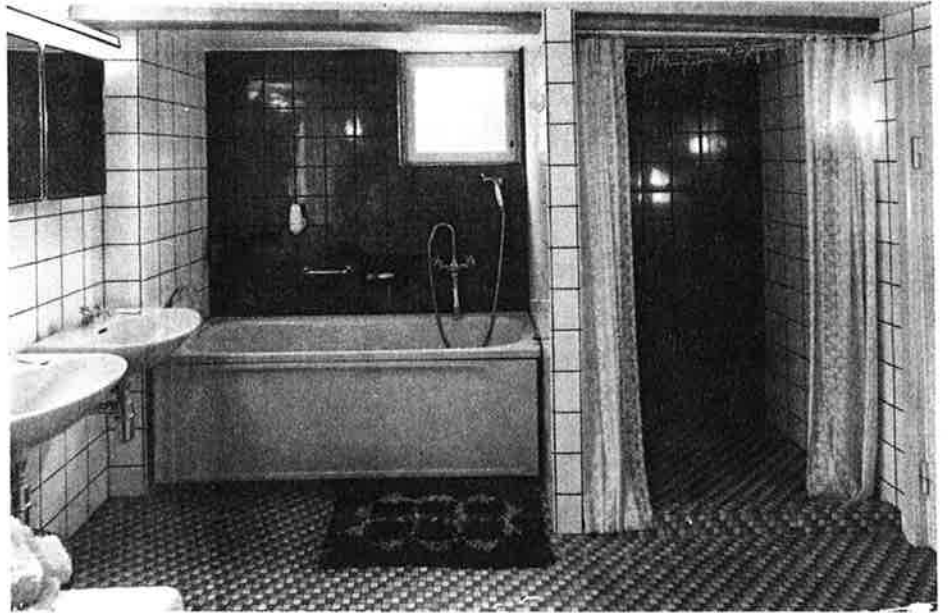
Figur 2 a. Kulturområdet. Kvalitetsredovisning av bebyggelsen.
Upprättad 1962, kompletterad i september 1965.

Figur 2 b. Typbild av Kulturområdet från öster.

Figur 3 a. Till de mest angelägna moderniseringarna av den gamla lågbebyggelsen hör stora, rejäla badrum. En fristående dusch är särskilt värdefull liksom dagsbelysning.

Figur 3 b. Lågbebyggelsens vindar kan inredas och ge trivsamma vardagsrum.

Figur 4. Det strikta gatunätet i Nöden har goda proportioner och ger behaglig belysning. Bebyggelsen är tämligen ensartad och en typisk representant för den begynnande industrialismens bostadsformer.

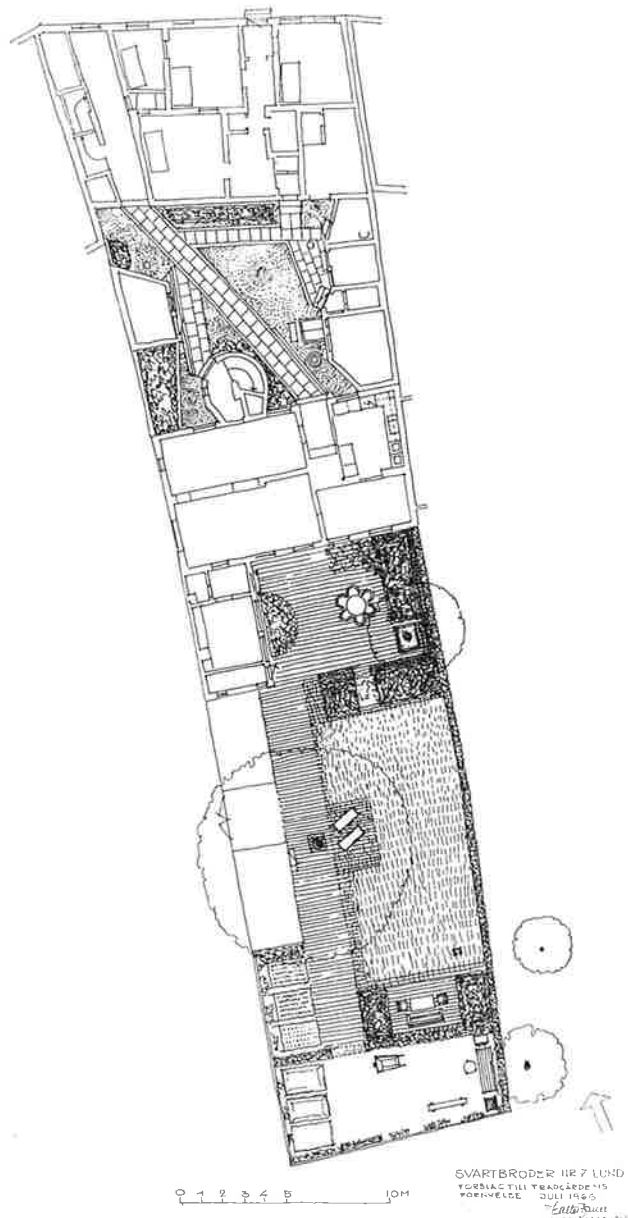
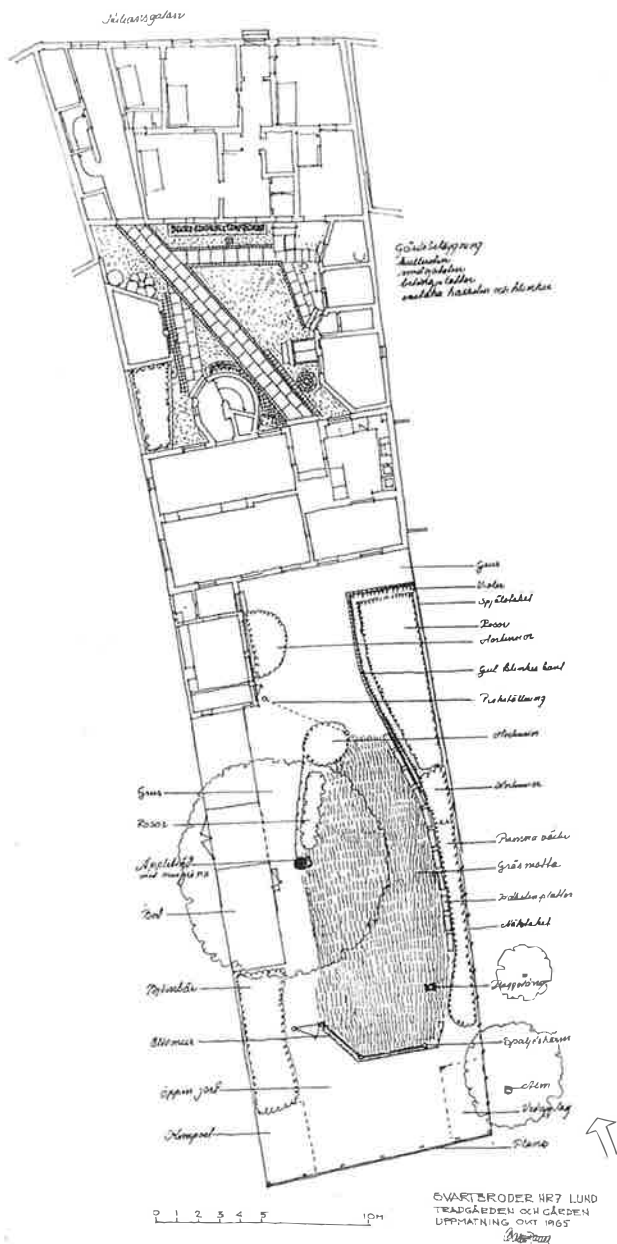

Fig. 4 a. Svartbröder nr 7, Lund
Trädgårdens förnyelse. Jfr fig. 19 a.

Den stensatta entrégården med sina plattbelagda gångar bibehålls efter smärre justeringar och med några kompletterande planteringar, som kan lämpa sig för de skuggiga växtplatserna.

På trädgårdssidan kan följande göras. Närmast huvudbyggnaden ordnas en rymlig plats, vars golv är belagt med hårdbränd mörkbrun tegel. En tegelbelagd gång fortsätter utmed bodarna förbi det stora äppleträdet fram till arbetsgården.

På insidan av en 180 cm hög häck av avenbok, som skärmar av mot arbetsgården, vidgas tegelbeläggningen till en andra sittplats, från vilken man upplever trädgårdsrummet i dess längdriktning med huvudbyggnaden som bakgrund. På båda kortsidorna om denna plats planteras lågväxande schersminer, vilka tillsammans med den klippta häcken bildar något av en berså.

I tomtragransen längs ena långsidan planteras en häck av avenbok, som får bli ungefär 120 cm hög.

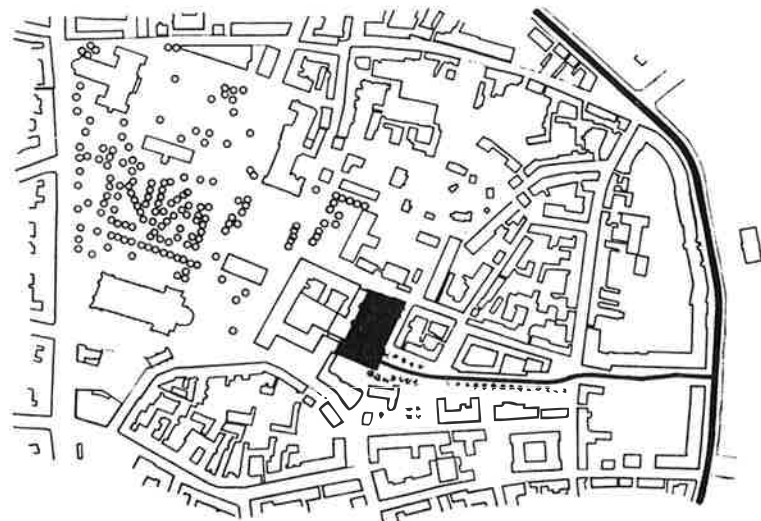
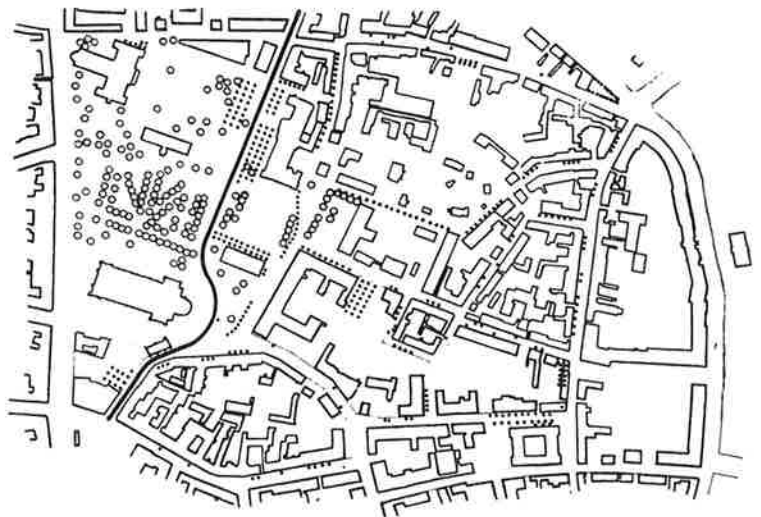
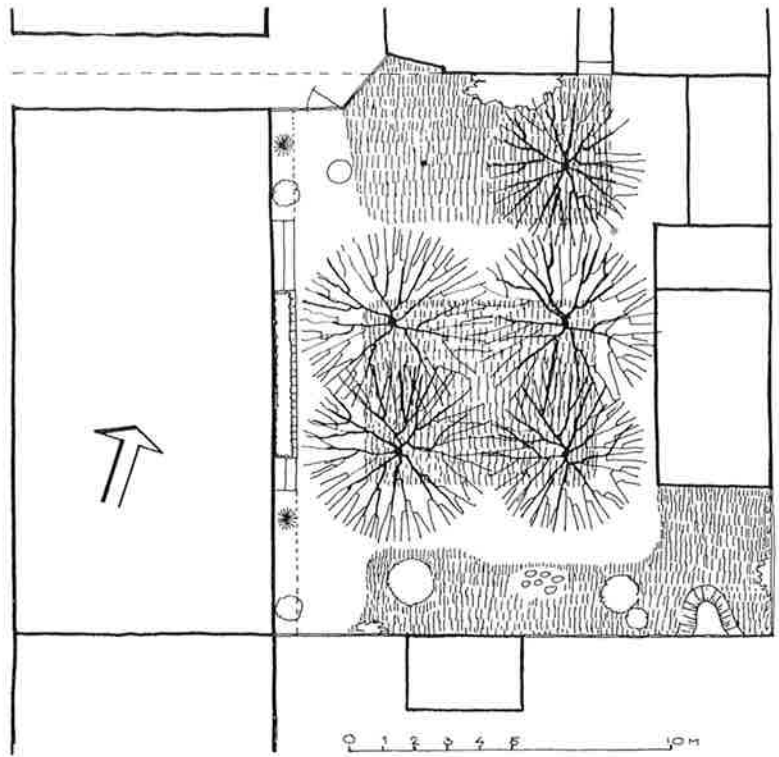
Intill uteplatsen närmast huset planteras ädelrosor av sorter med uteslutande doftande blommor. Avståndet mellan rosorna skall vara så stort att det blir plats för sommarblommor, som kompletterar rosornas färgskala. I ena hörnet planteras en bärapel, *Malus baccata*, med vita, väluktande blommor. Genom beskärning bestäms i vilken utsträckning grenverket får välva sig över omgivningen.

Mellan boden och arbetsgården behålls en del av björnbärsrankorna mot muren, medan utrymmet framför användes till kryddväxter.

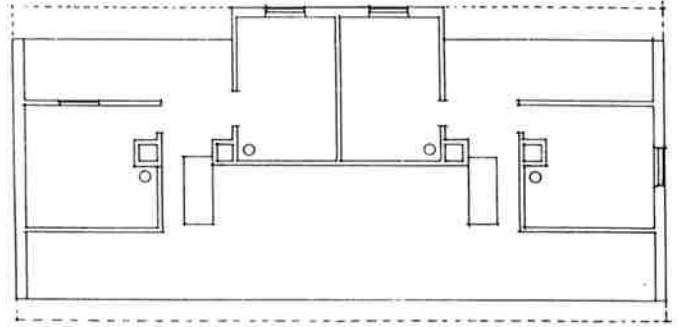
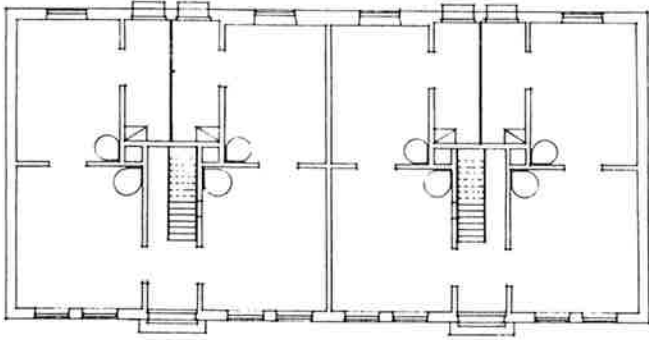
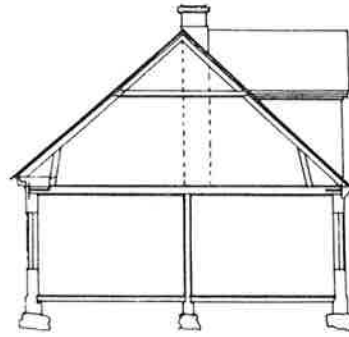
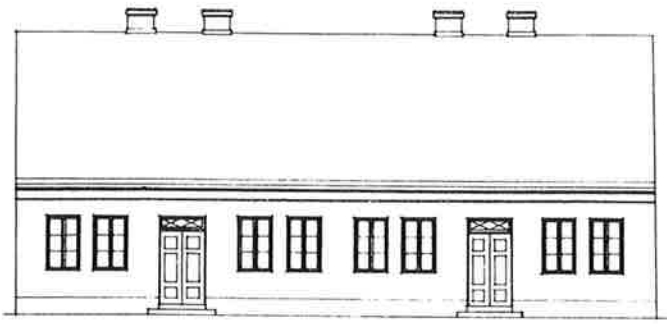
Mot insidan av muren längs trädgårdens kortsida planteras kaprifol. På ena sidan finns plats för komposter och på andra sidan räcker utrymmet till ett arbetsbord, en bänk och diverse redskap. — Avenbokshäcken bildar ett valv över gången mellan arbetsgården och trädgården.

Figur 4 b. Uppmätning av planterad gård av nyttokaraktär i Nöden, Hospitalsgatan 5.

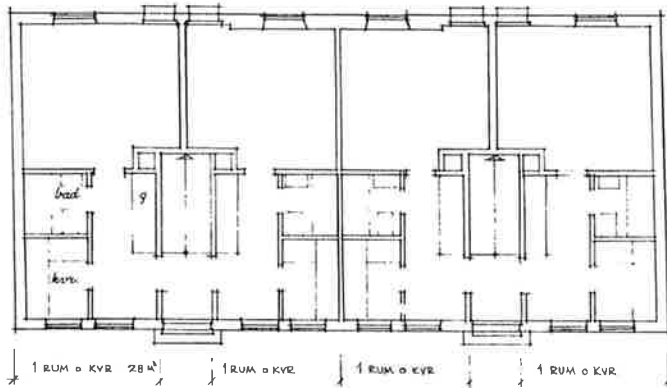
En centralt belägen gräsyta bevuxen med fyra äppelträd. Norr därom en gräsyta med ett plommonträd och resterna efter ett som överlevt med vildskott. Utmed gatuhusets östra sida rabatt med rosor, begränsad av en kant med tegelsten. På ömse sidor därom två hortensior och två mindre barr-buskar. På södra sidan gräsmatta med forsythiabuskar, ett mindre stenparti och klättrväxter mot ett plank. I sydöstra hörnet en komposthög. Alla gångytor belagda med ärt-singel.

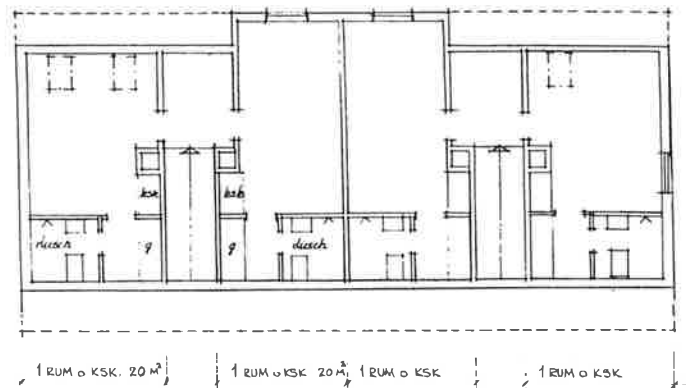
Figur 5. Parkering i Kulturområdet i oktober 1963 (övre bilden). Föreslagen omläggning av trafiken och byggande av ett parkeringshus (nedre bilden).

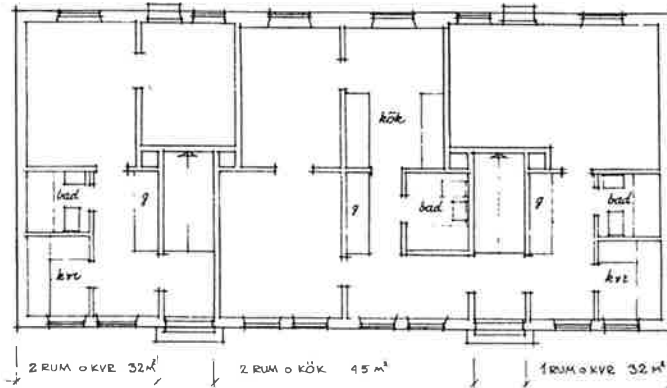
Figur 6 a. Uppmätning av typhus i Nöden.

A BOTTENVÅNING

A VINDSVÅNING

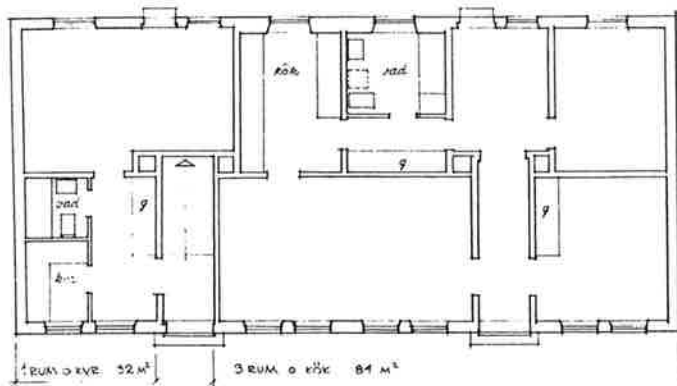

B BOTTENVÅNING

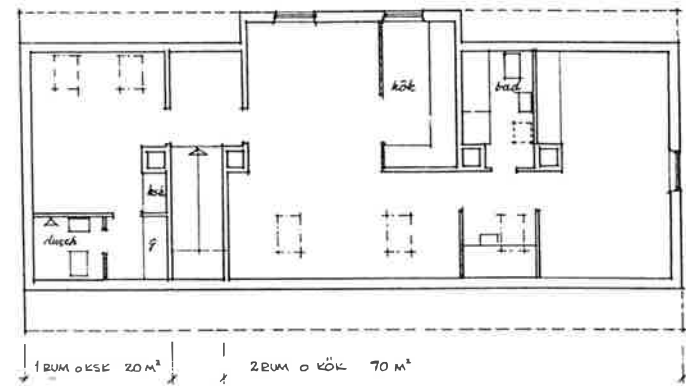
VINDSVÅNING ENL ALT A

Figur 6 b. Ombyggnad av typhus i Nöden, alt. A och B. Arkitekt SAR Britt Pedersen.

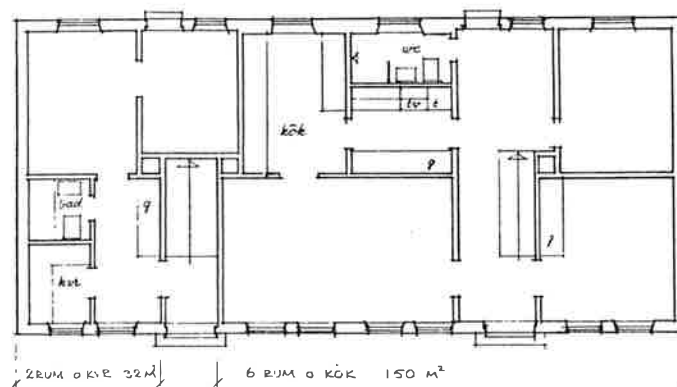
Figur 6 c. Ombyggnad av typhus i Nöden, alt. C och D. Arkitekt SAR Britt Pedersen.

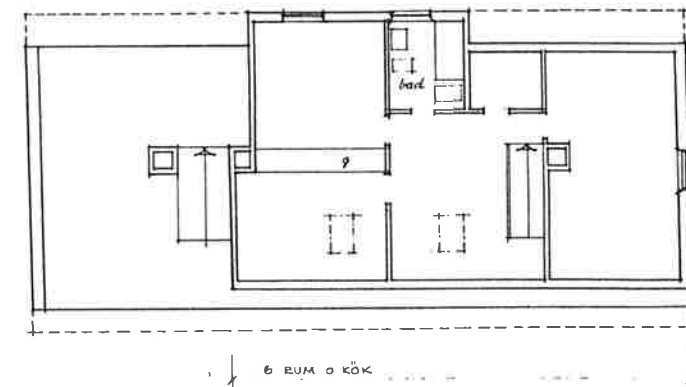
C BOTTENVÅNING

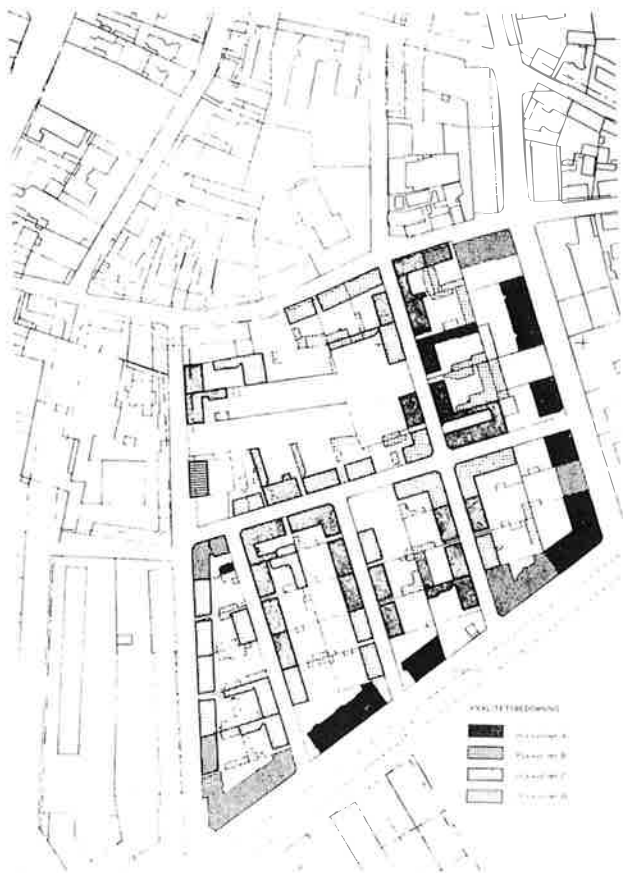
C VINDSVÅNING

D BOTTENVÅNING

D VINDSVÅNING

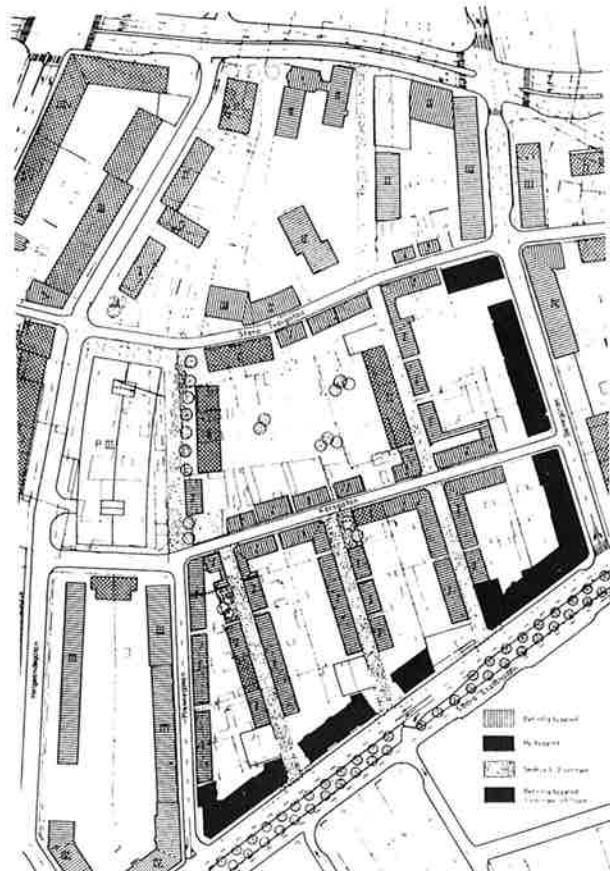
Figur 7. Nöden. Kvalitetsredovisning av bebyggelsen. Upprättad 1962, kompletterad i september 1965. (Beteckningar, jfr. fig. 2 a).

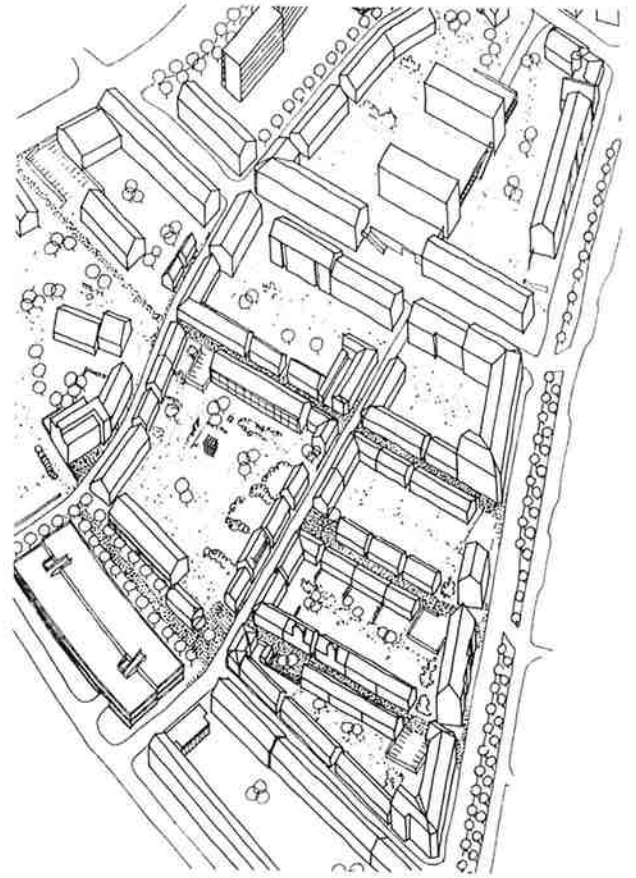
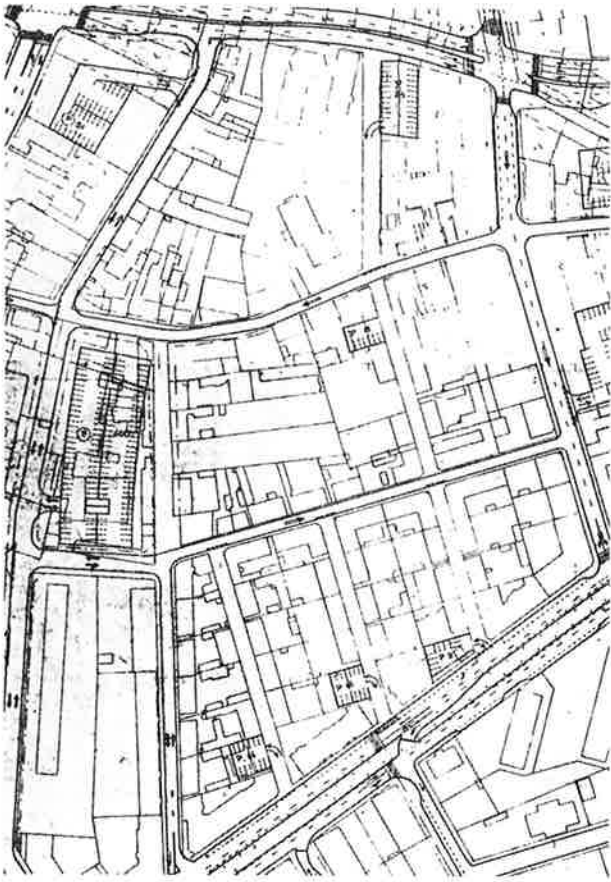
Figur 8 a. Nöden. Skiss till förnyelseplan. Arkitekt SAR Britt Pedersen.

Figur 8 b. Nöden. Trafikledsschema. Civ.ing. Torsten Davidson.

Figur 8 c. Nöden. Hantverkerierna får ligga kvar utmed huvudgatan och kan kompletteras med andra icke störande verksamheter.

Figur 9. Nöden. Perspektiv av bostadsområdet efter en varsam förnyelse. Arkitekt SAR Britt Pedersen.

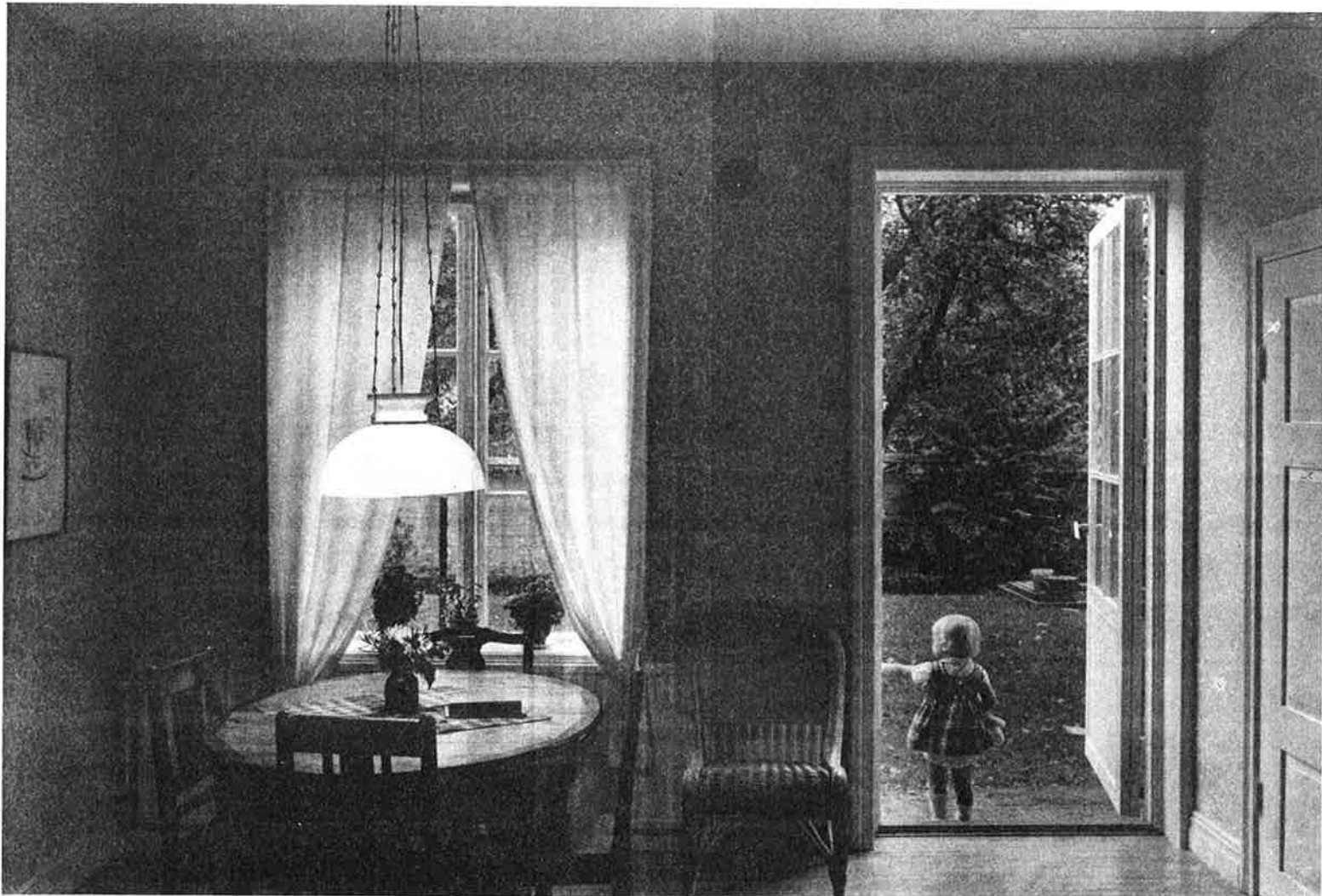

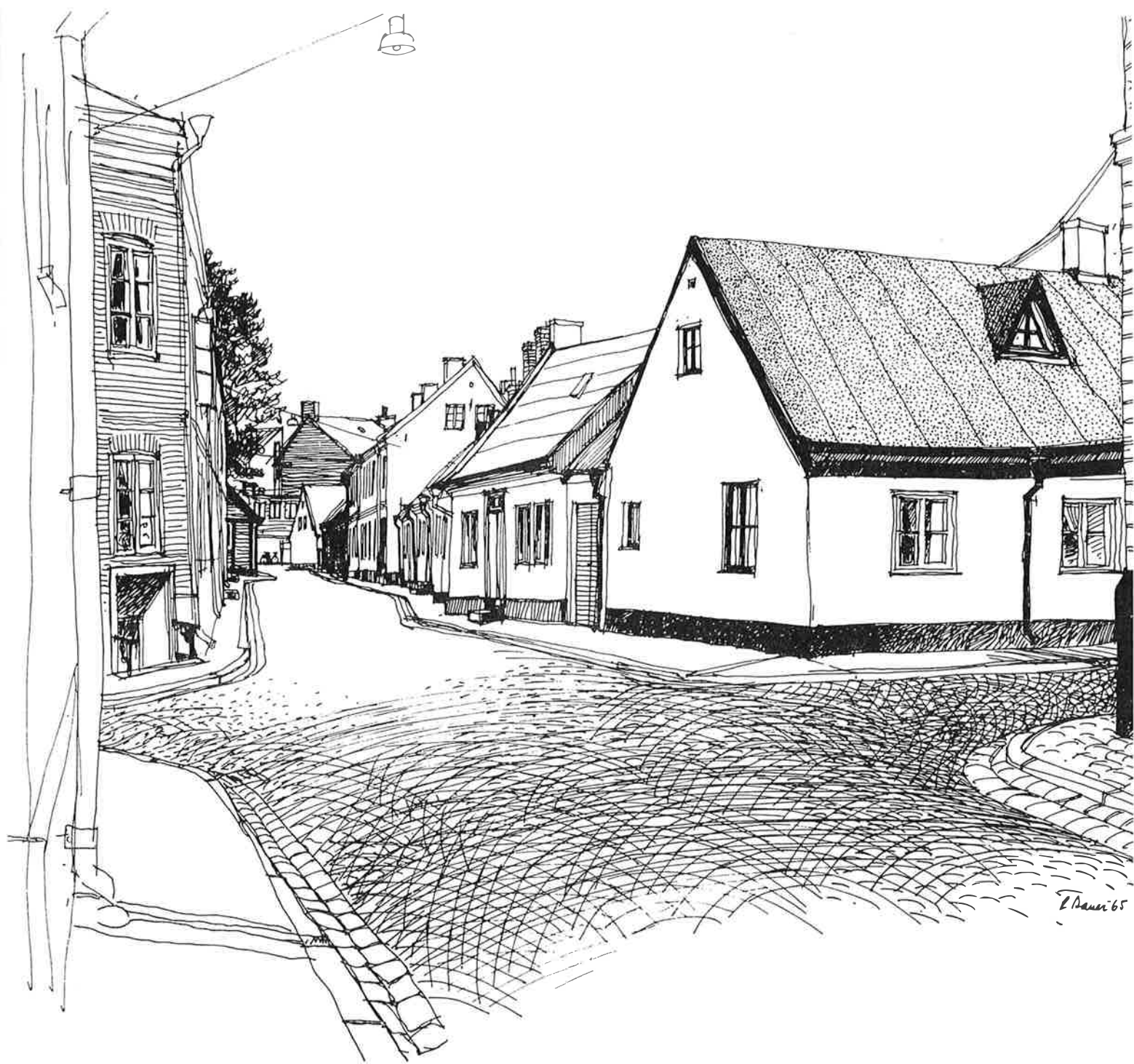

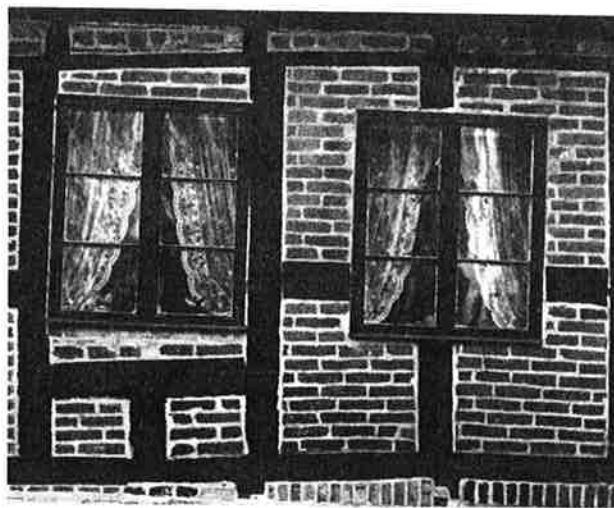
Figur 10. Nöden. Kvarterens inre består av små rofyllda täppor — en radhusbebyggelse av gammalt datum.

Figur 11. Nöden. Ett ombyggt hus med stora trevnadsvärden — radhusets behag mitt inne i stadskärnan.

Figur 12 a. Kulturområdet. Det trånga gaturummet kantat av små individuella hus och med vänligt framträttande träd ger en levande men ändå rofylld gatubild. Teckning Lisa Bauer.

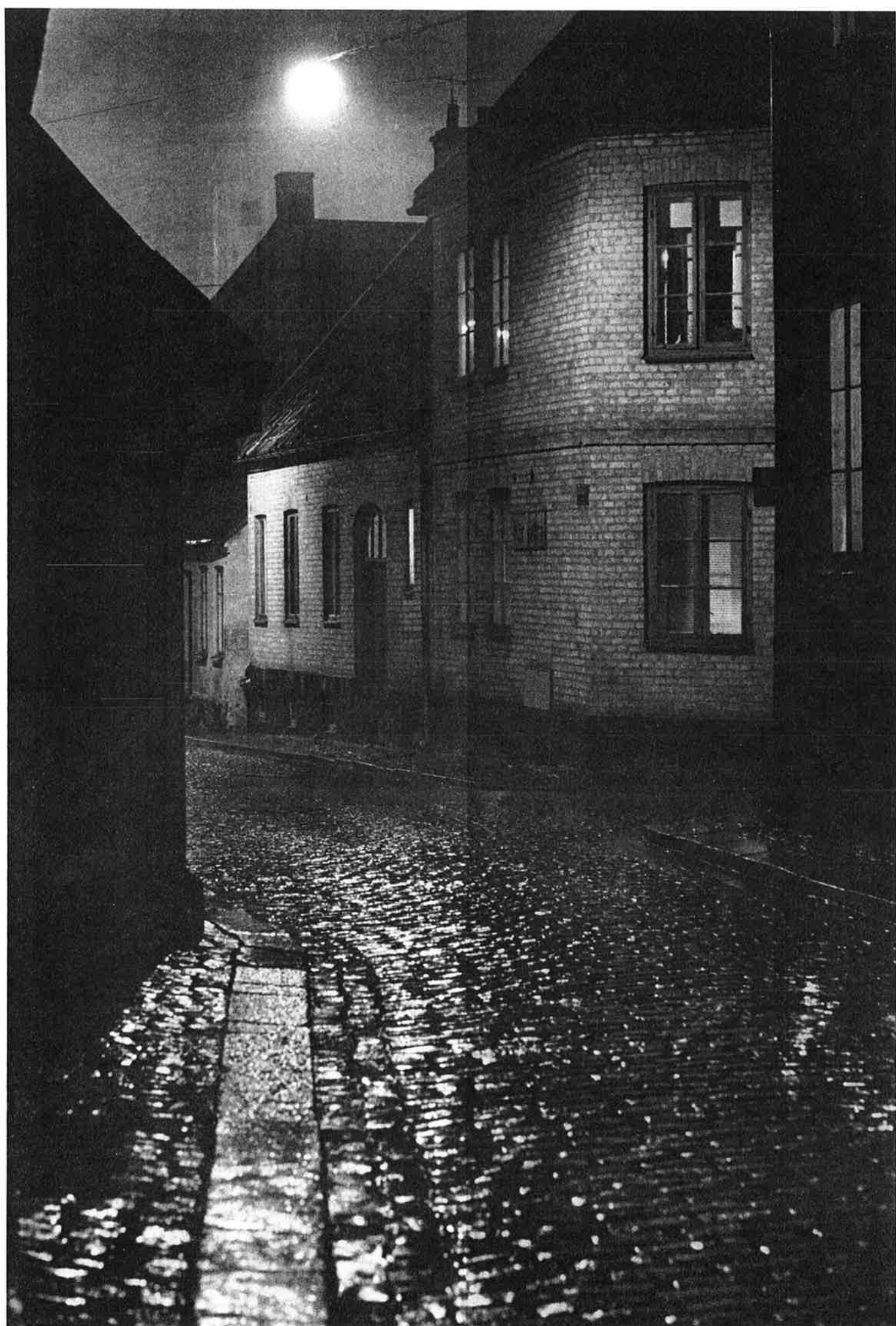
Figur 12 b. Det självvuxna gaturummets nyckfulla knyckar ger intressanta överraskningsmoment.

Figur 13 a. De individuella korsvirkesfasaderna kräver respekt för de gamla fönsternas mittposter och spröjsverk.

Figur 13 b. För de vitkalkade huslängorna är den ofta förekommande svarta takpappen och den svartmålade takplåten självklara, traditionella material.

Figur 13 c. Den mjuka glödljusbelysningen ger stämningsvärden.

Figur 13 d. De små, spröjsförsedda fönstern ger vacker innerbelysning och en skir atmosfär utåt.

Figur 14 a. De svängda gatorna ger ständigt nya perspektiv — en gatans härliga vridscen.

Figur 14 b. Fritrappornas stenhällar binder på ett självklart sätt ihop gata och hus.

Figur 14 c. För Kulturområdet har gjorts en inventering av för stadsbilden betydelsefulla träd. Det gäller att länka in dessas betydelse i det allmänna medvetandet för att förhindra att de fölls i oförstånd av de enskilda fastighetsägarna. Urval trädgårdsarkitekt FST Walter Bauer.

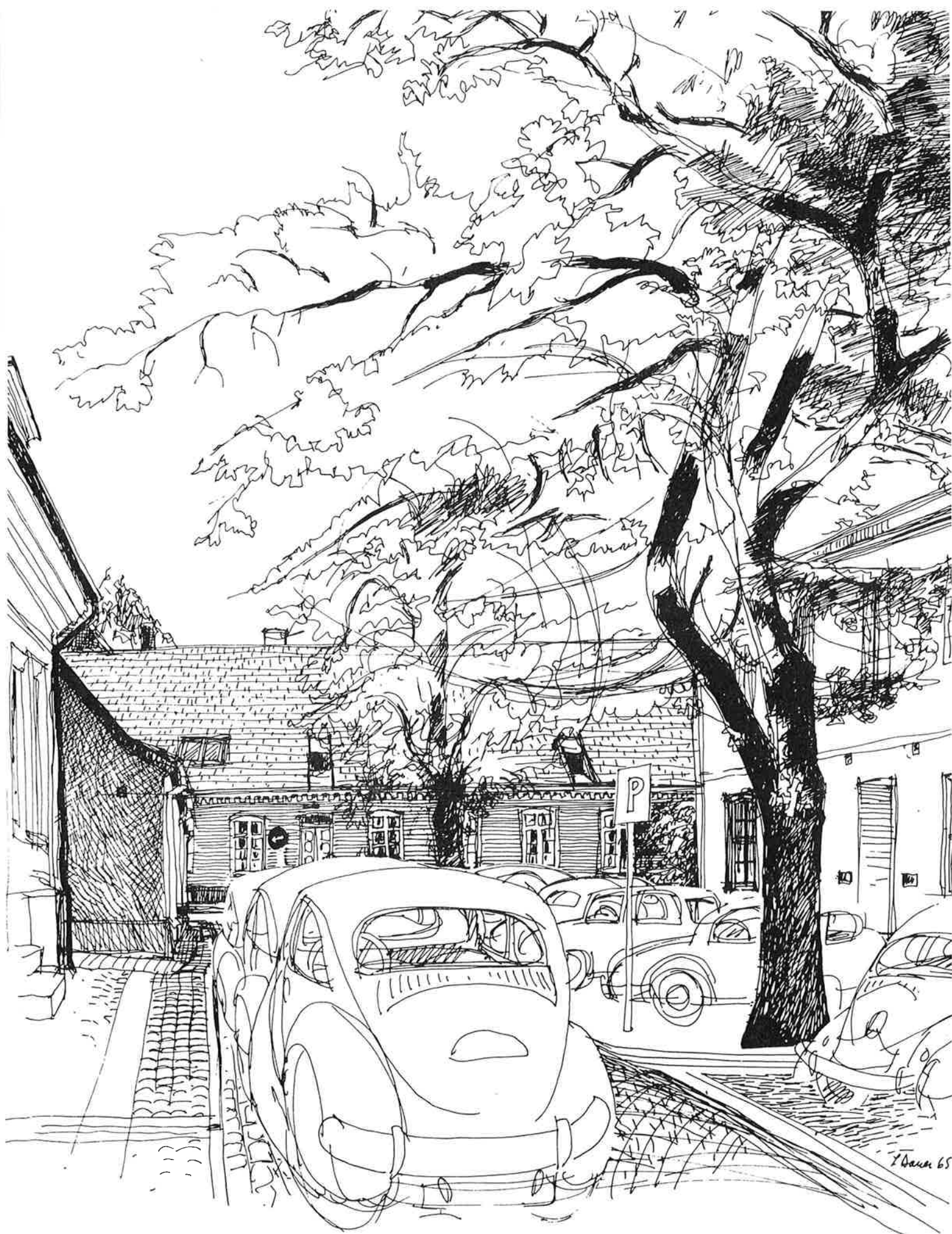

Figur 14 d. Träden med sina grenverk och skiftande lövmassor ger ett extra innehåll åt de smala gatorna. Även hägnaderna bidrar till omväxlingen. Teckning Lisa Bauer.

Figur 14 e. Den finaste stadsbild med ett vackert samspel mellan trevliga hus och praktfulla träd kan lätt slås sönder av svällande parkering. Teckning Lisa Bauer.

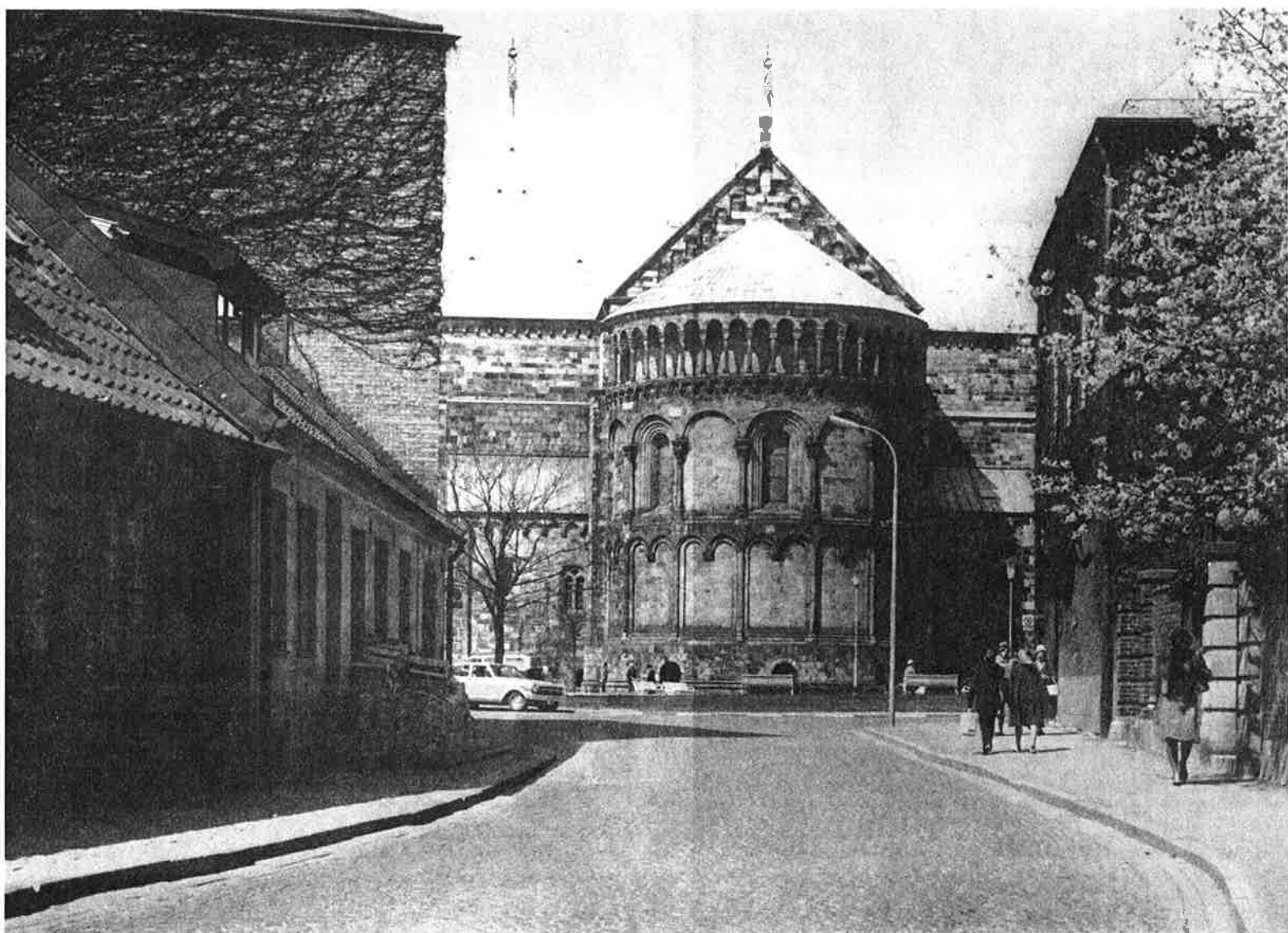
Figur 14 f. Vad en odisciplinerad bilism och släpphänthet hos myndigheterna förstört måste återställas. Aktiv miljövård krävs!

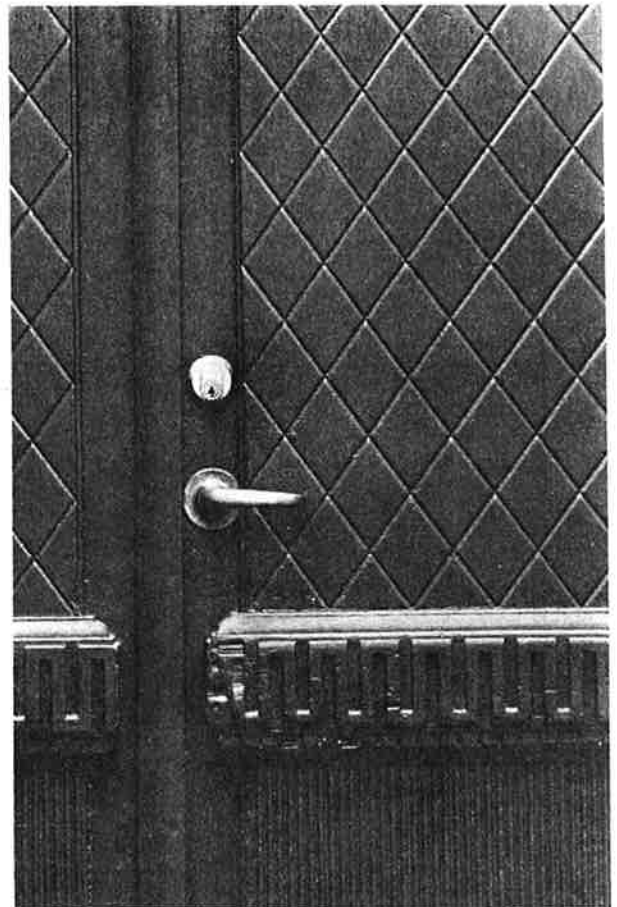
L. Davis 6.

Figur 15. Körsbärsträdets vita blomsterhav väller charmfullt ut över tegelmuren. Längre fram på sommaren breder det ut sin glesa bladmatta över gångbanan. T.v. ett av stadskärnans 52 ombyggda småhus i sitt utsökta miljösammanhang.

Figur 16. Gamla småhus samsas gott med nya hus med måttlig volym och enhetlig skala. Arkitekt SAR Hans Westman.

Figur 17. Den lokala traditionen med buktiga fönster vårdas ännu. Den ger liv åt fasaden och minskar insynen.

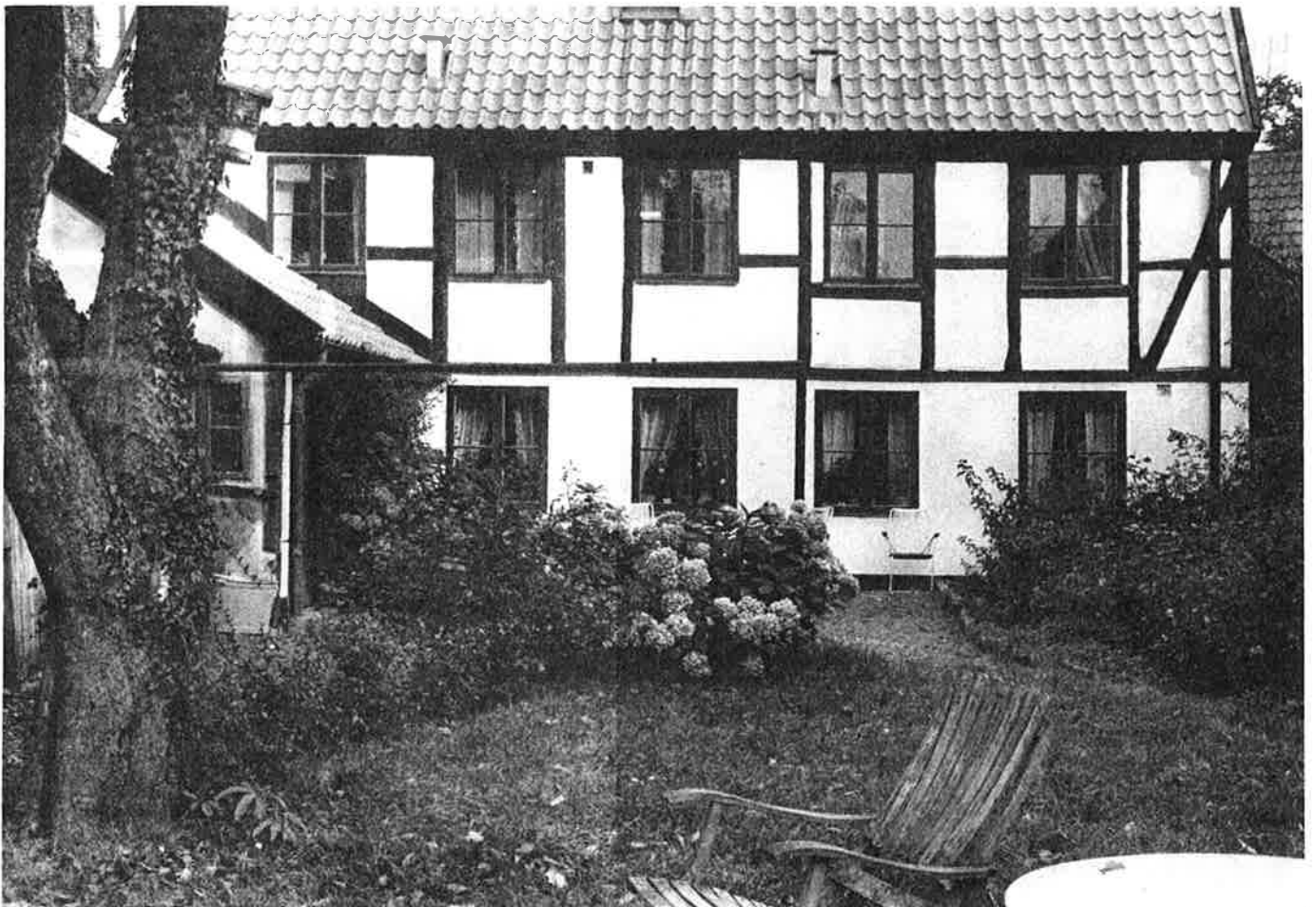
Figur 18. I det enkla byggeriet möter man dörrar av självklar konstruktion och gott hantverkeri. Det grälla trafikmärket på väggen irriterar.

Figur 18 a. Ibland vittnar gamla dörrar om avancerad dekorationslust.

Figur 19. Bakom portar och plank döljer sig rofyllda täppor. De branta gavlarna är en signaturlmelodi i Lunds stadskärna.

Figur 19 a. Lundaborgarnas gamla rofyllda trädgårdar går en renässans till mötes. De erbjuder tystnad, grönska och fågelliv. (Jfr uppmätning, fig. 4 a.)

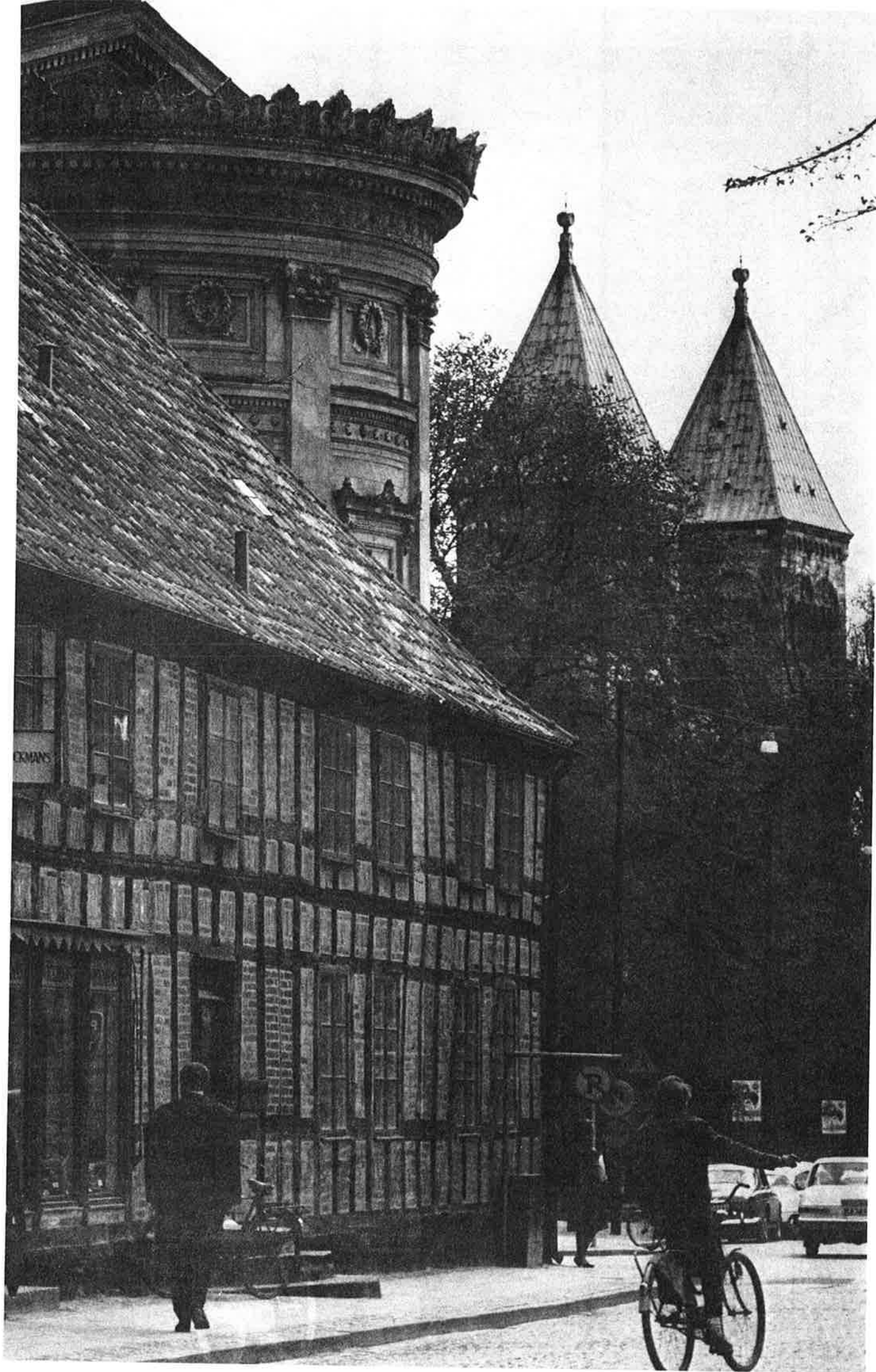

Figur 20 a. Korsvirkeshuset t.v. ägs av staden och har nyligen fasadrenoverats. Det visar nu åter sitt forna svarta rutnät, sedan 1800-talets täckande puts avlägsnats.

Figur 20 b. Ett av staden ägt korsvirkeshus som nu renoverats för att länkas in i ett stadsbiblioteksbygge.

Figur 21. Renovering av ett gammalt hus har ofta kedje-reaktion — grannarna följer efter.

Figur 22. Lundensisk treklang. Korsvirkeshuset har staden klätt av den döljande 1800-talsputs. Ett av de omistliga husen i Lund.

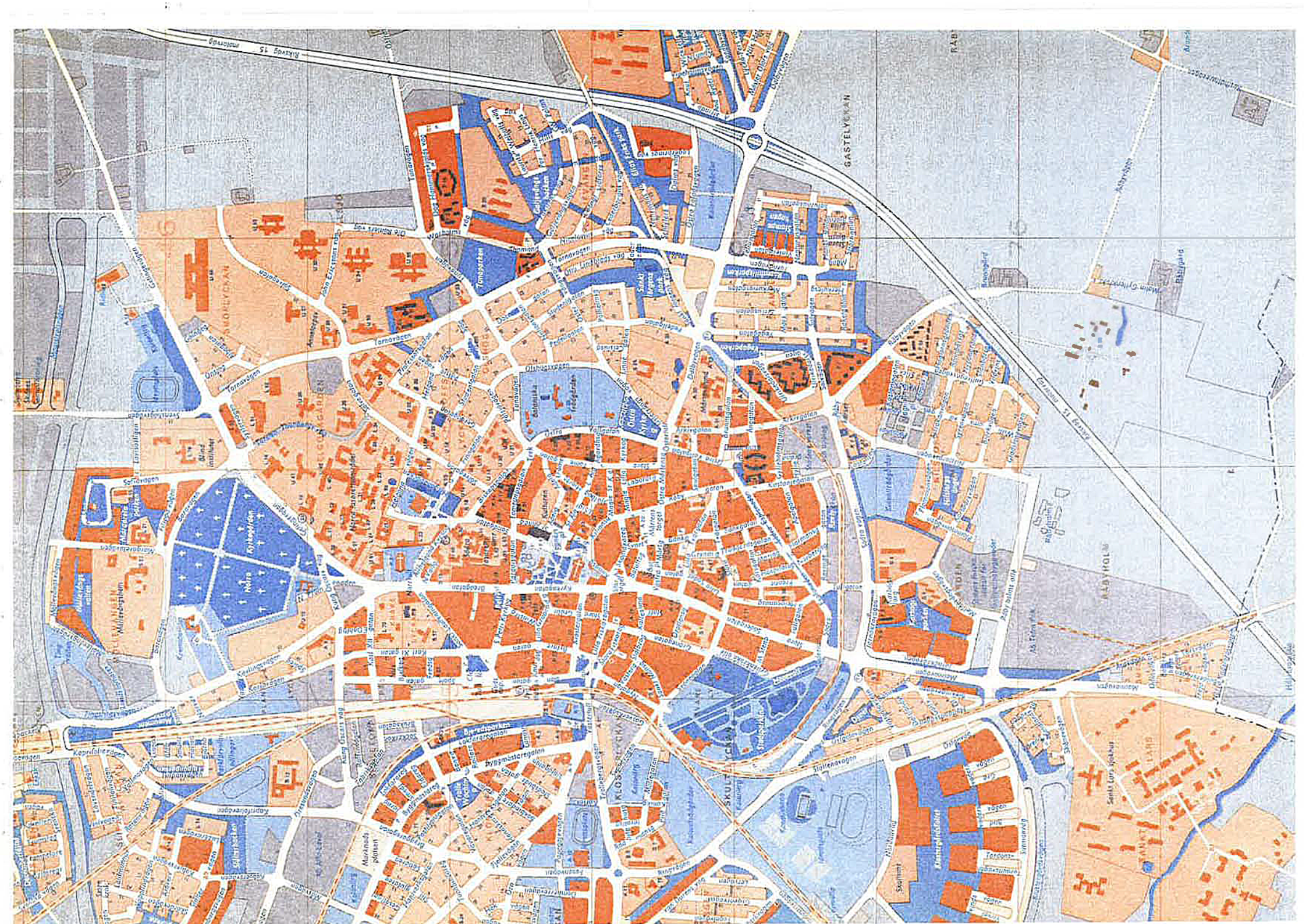

Figur 22 a. Ett fasadbidrag från staden hjälpte ägaren till det högra korsvirkeshuset att avlägsna sena tiders förfulande puts.

Figur 23 a. Staden är »nedbilad» — miljön sönderslagen. Är det nödvändigt?

Figur 23 b. En modern *stadsvård* måste kunna hindra störande parkering i våra finaste stadsbilder. Först då kan vi på allvar känna gaturummet och uppleva dess stora skönhetsvärden. S:t Annegatan i Lund.

Pris kronor 18:—

Distribueras av AB Svensk Byggtjänst
Mäster Samuelsgatan 38, Stockholm C